824чв. 922
А86
122973

Чăваш
БУКВАРĔ

Аа Ӑӑ Бб
БЛОКНОТ
Ёё Ӗӗ Жж
Лл Мм Нн
Ҫҫ Тт Уу
Чч Шш Щщ ъ

Вв Гг Дд Ее

Зз Ии Йй Кк

Оо Пп Рр Сс

Ӳӳ Фф Хх Цц

Ыы ь Ээ Юю Яя

82 Чув. 922
А 26

Т.В. АРТЕМЬЕВА, М.К. ВОЛКОВ, Л.П. СЕРГЕЕВ

Чăваш БУКВАРĔ

Чăваш Республикин
Вĕренӳ тата çамрăксен политикин министерстви
шкулсенче усă курма сĕннĕ

Шупашкар
Чăваш кĕнеке издательстви
2015

УДК 373:811.512.111
ББК 82Чув.992
А 86

Уйрăм палăртусем:

— çырса пурнăçламалли ĕçсем

— хăйсем тĕллĕн шухăшласа пурнăçламалли ĕçсем

— сасăсен сăмахри вырăнне каламалла

— ӳкермелле

— хытă хупă сасă

— çемçе хупă сасă

— хытă уçă сасă

— çемçе уçă сасă

— йĕркине палăртмалла

! — астуса юл

✳ — хăвăрткаларăшсем

Артемьева Т.В.
А 86 Чăваш букварĕ: вĕренӳ пособийĕ. Пуçламăш шкулăн 1-мĕш класĕ валли /Т.В. Артемьева, М.К. Волков, Л.П. Сергеев. — Шупашкар: Чăваш кĕнеке изд-ви, 2015. — 143 с., ил.
ISBN 978-5-7670-2389-9

УДК 373:811.512.111
ББК 82Чув.992

БИБЛИОТЕКА
ЧРИО
Ин. № 122973

ISBN 978-5-7670-2389-9

© Артемьева Т.В., Волков М.К., Сергеев Л.П., 2015
© Чăваш кĕнеке издательстви, 2015

САЛАМ, ТĂВАН ШКУЛĂМĂР!

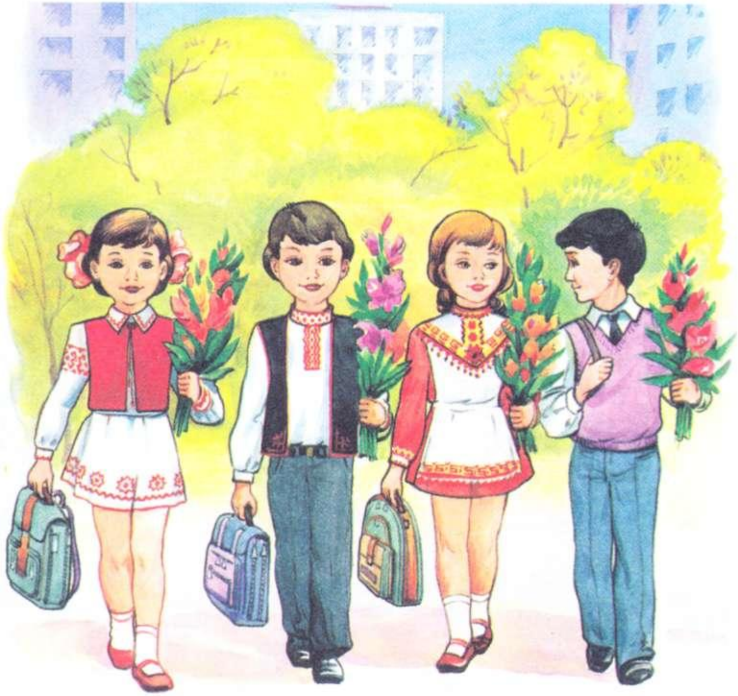

Хĕвел йăл-йăл кулчĕ,
Пăхрĕ кантăкран.
Ванюка вăл курчĕ,
Саврĕ кăмăлтан.

Тăхăнчĕ, тумланчĕ
Ванюк васкаса,
Шкулалла чуптарчĕ
Савăнса кулса.

Анатолий Çулĕç

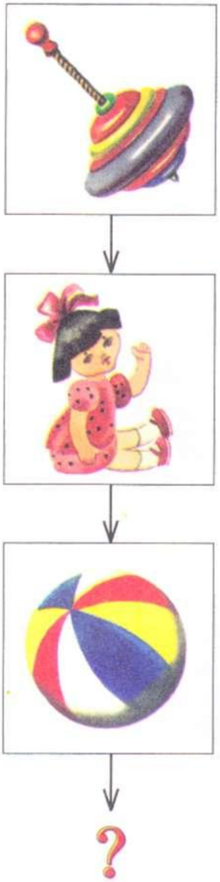

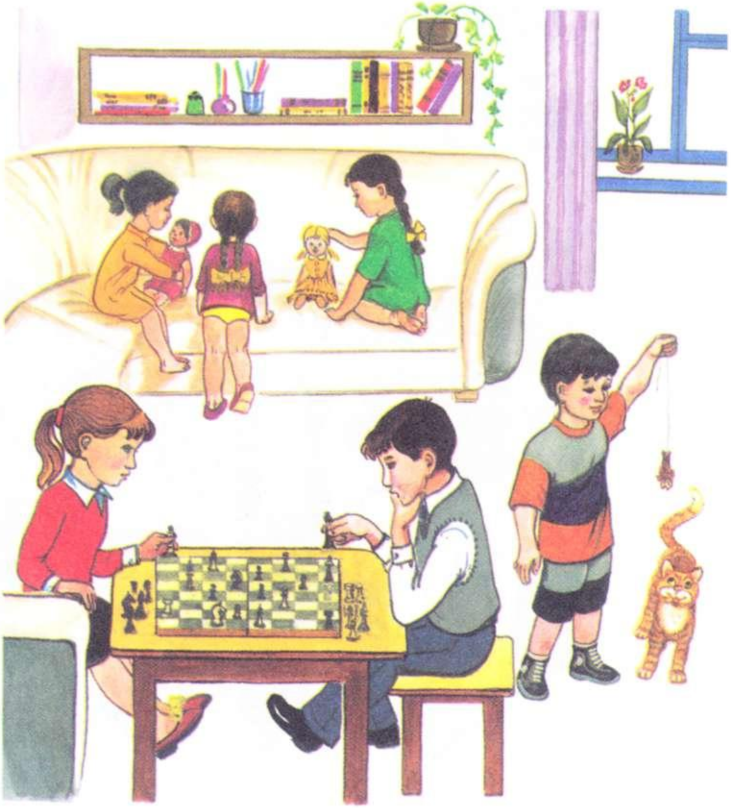

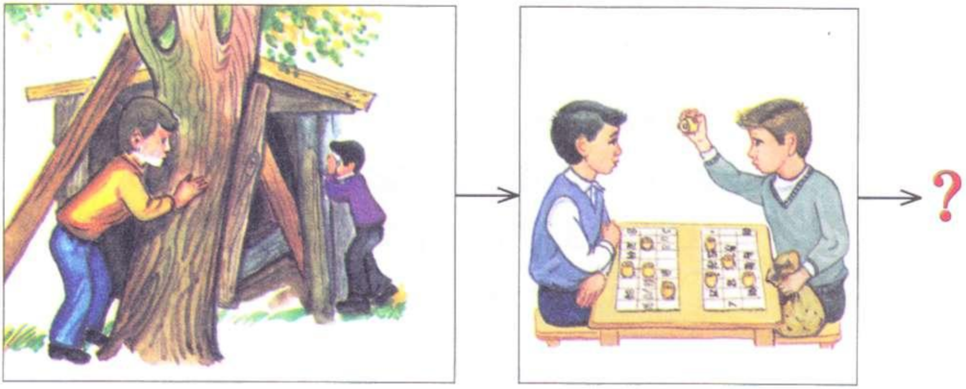

ХУТШĂНУ

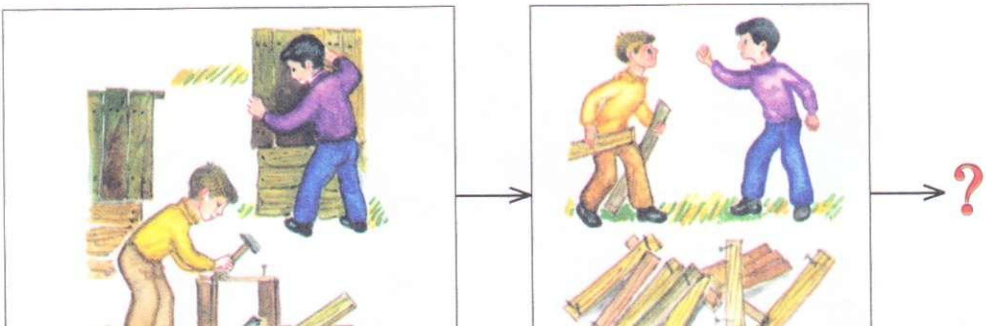

ТЕТРАДЬ

?

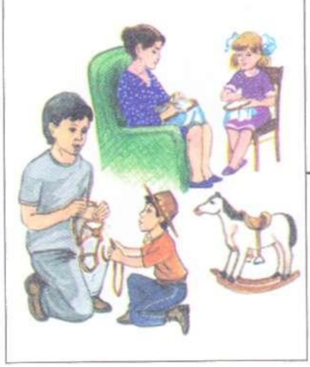

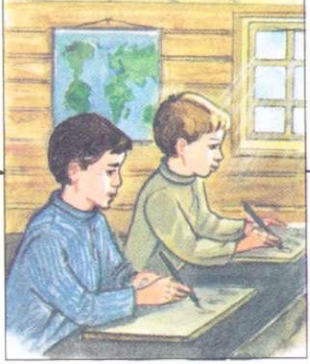

?

КАЛУ. ÇЫРУ

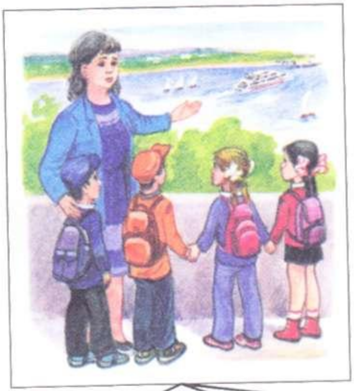

?

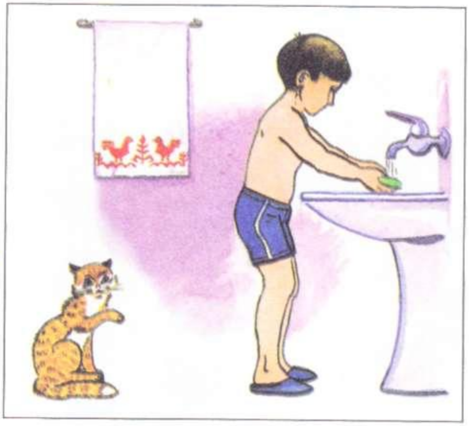

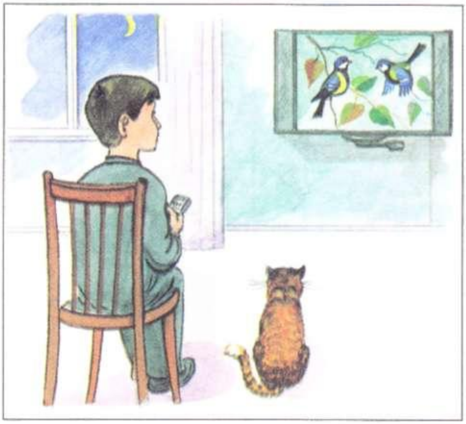

ПУПЛЕВ

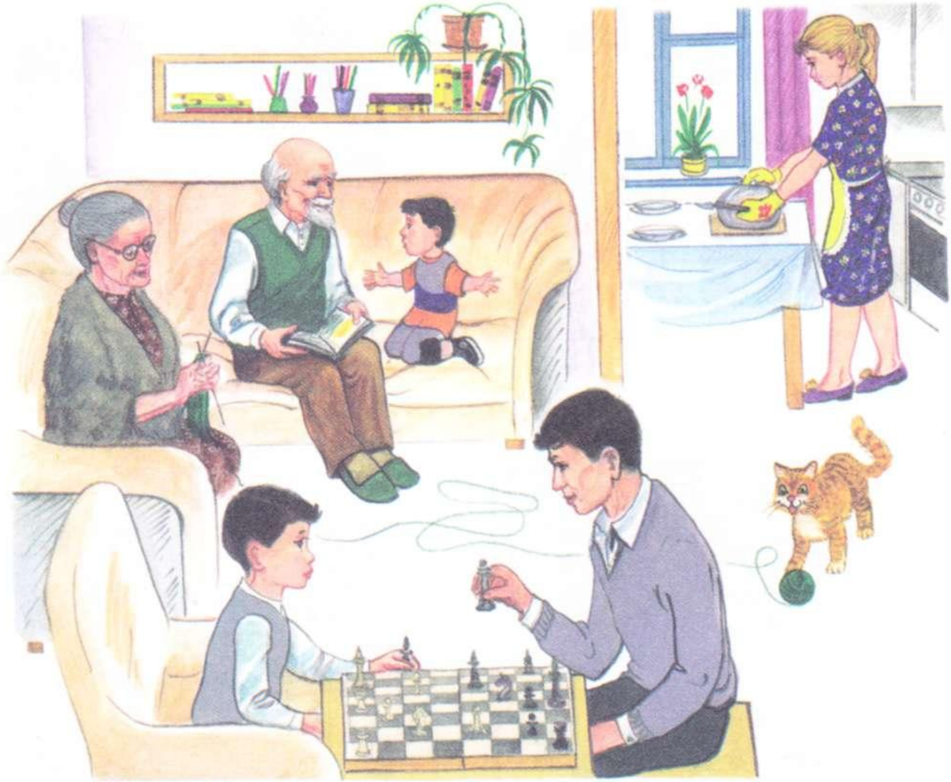

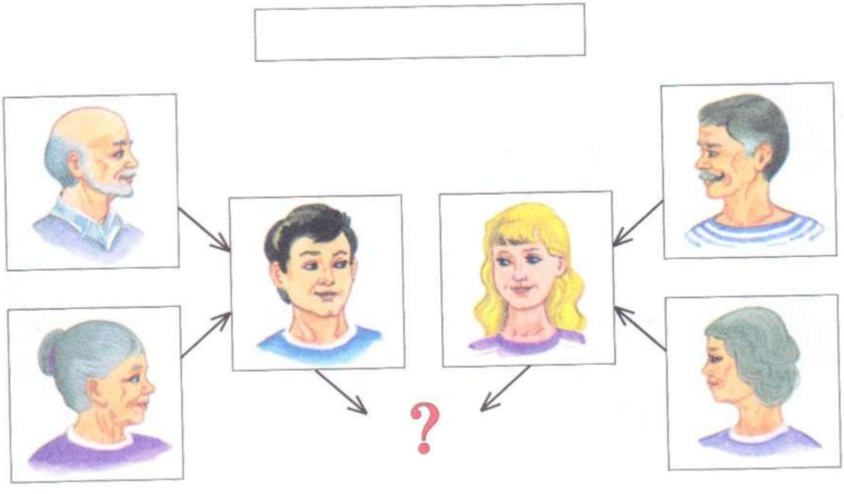

ПУПЛЕВ. ТЕКСТ

Сармантей

(Юмах)

Сармантейĕн сарă чăххи сарă çăмарта тунă. Ăна шăши пынă та хÿрипе çапса çĕмĕрнĕ. Сармантей йĕрет. Сарă чăххи какалать.

* * *

Ĕлĕк чух, авал чух,
Асаттесем ача чух,
Аттепеле вăрмана
Каяттăмăр кăмпана.

Çемье

Пĕрре — асатте,
Иккĕ — асанне,
Виççĕ — атте,
Тăваттă — анне,
Пиллĕк — Валя аппа,
Улттă — шăллăм Çтаппан,
Çиччĕ — эпĕ, Клавье.
Ак пĕтĕм çемье.

ПРЕДЛОЖЕНИ

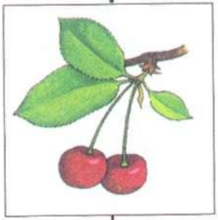

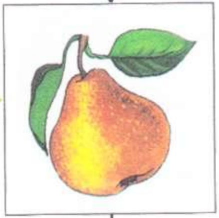

?

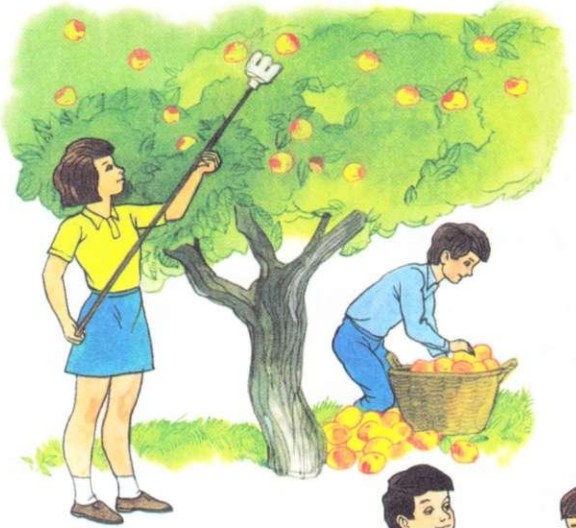

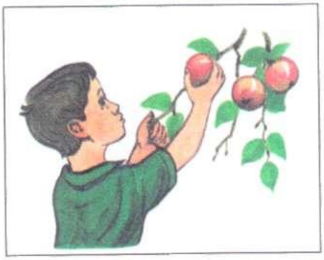

?

.

СӐМАХ

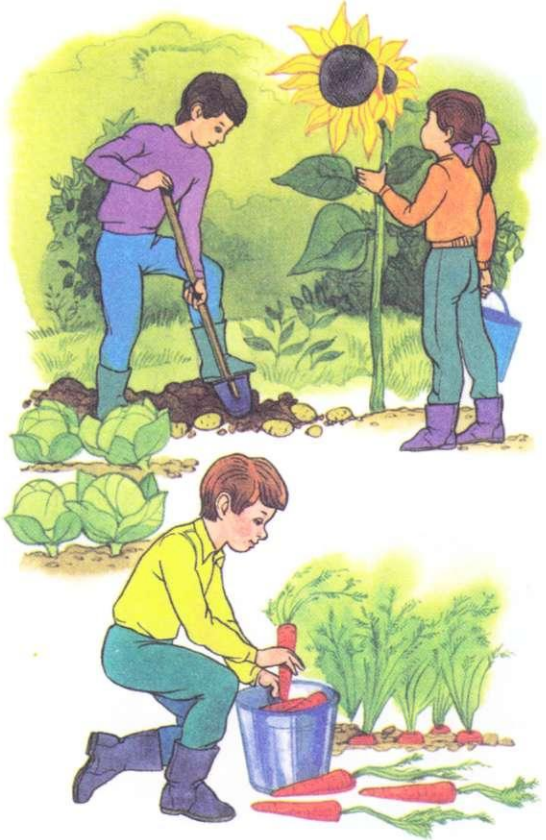

?

СЫПĂК

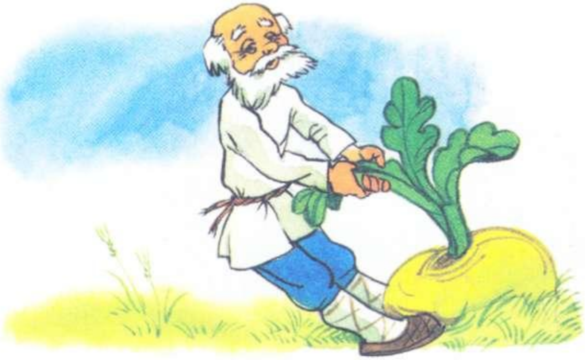

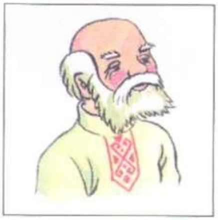

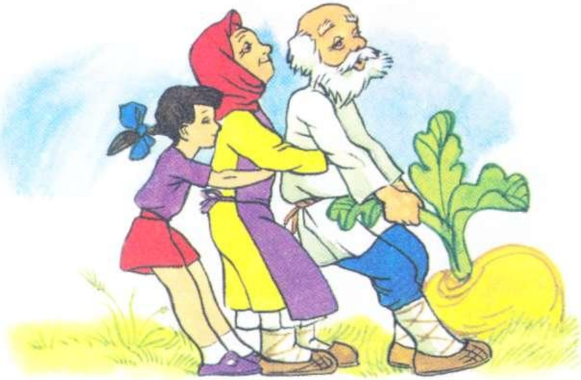

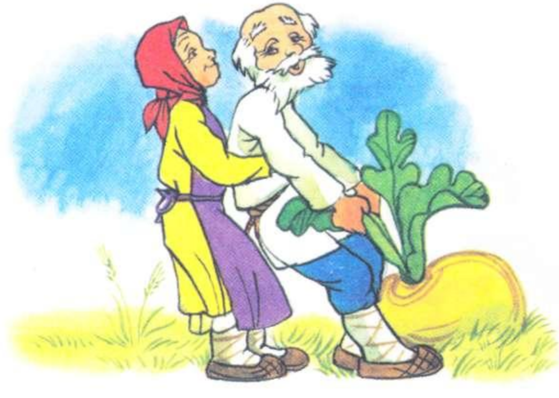

ПУСĂМ

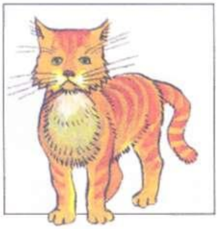

ТАВРАРИ САСĂСЕМ

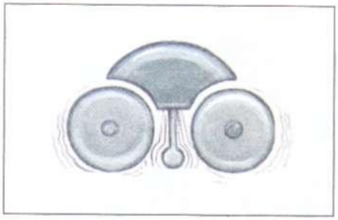

ПУПЛЕВРИ САСĂСЕМ

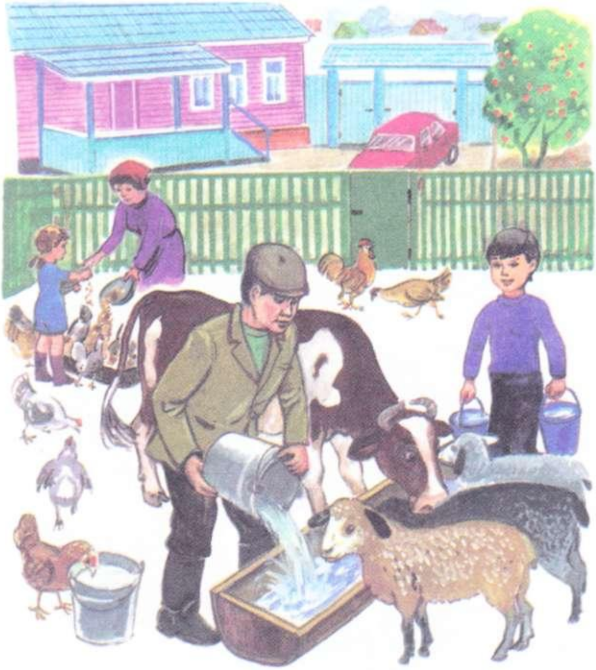

?

?

?

?

БИБЛИОТЕКА
ЧРИО
Инв № 22973

УÇĂ САСĂ

?

?

?

ХУПӐ САСӐ

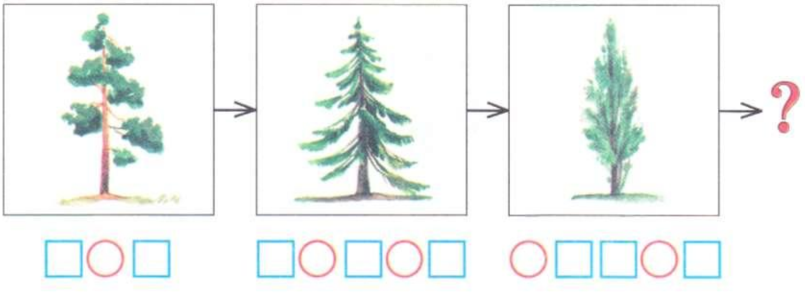

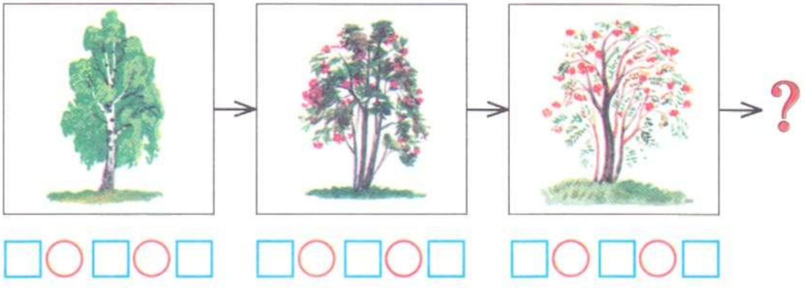

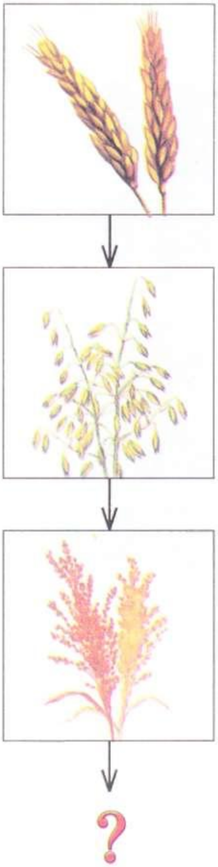

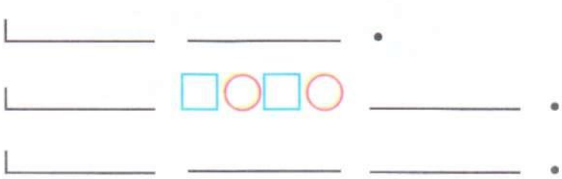

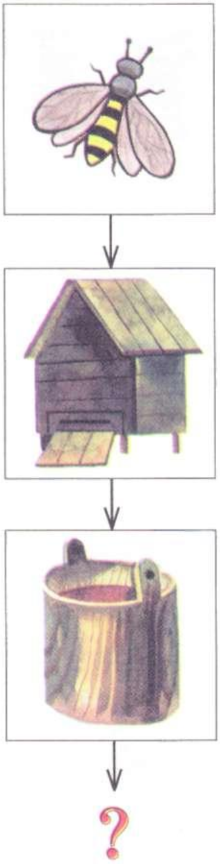

Аа
А-а-а!

ⓐ□□ⓐ́□

○□○́□

Аа
Аа

○□□○□

○□□○ ______ ______ ______.

А _ _ а

			а	□	□	
	□	□	а			
		□	а	□	□	□
□	□	□	а			

Аа
Уу
А-у-у!
У-а!

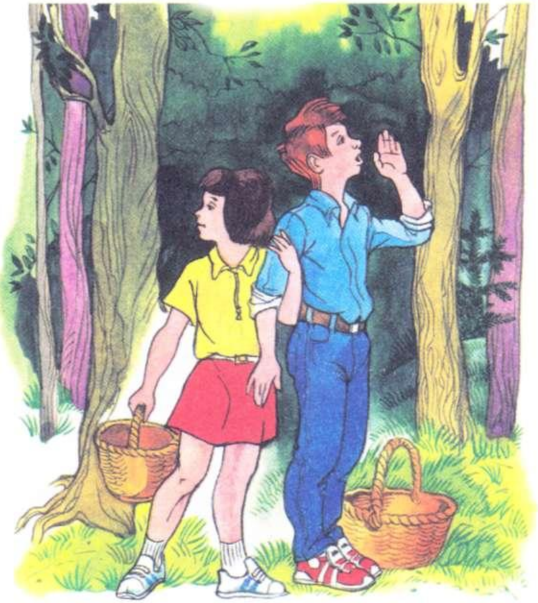

У у
У у

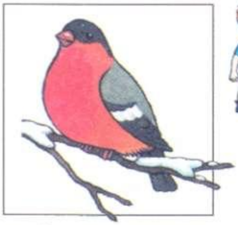

А-у-у!

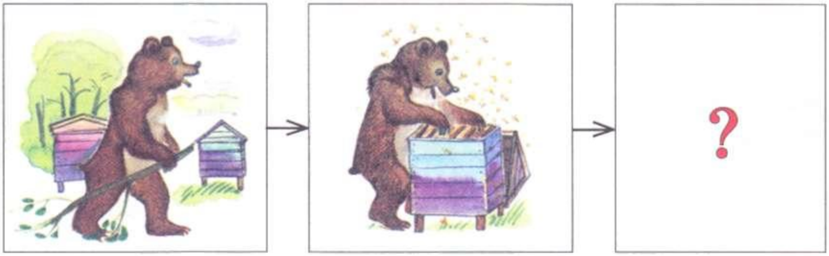

А-а-а!
У-у-у!
Ă-ă-ă!

ắ□○□□

○□ó□

Ăă
Ăă

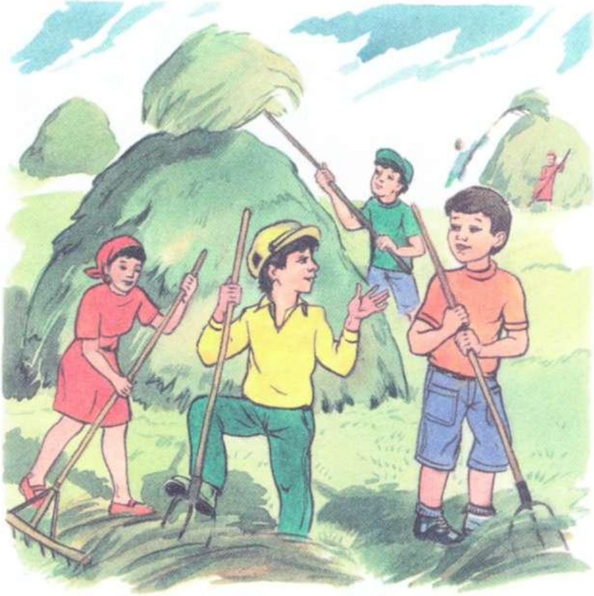

□○□□○

____ ____ ____.
____ ____ ____.

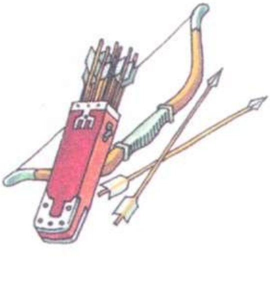

		ă			
		ă			
		ă			
		ă			

ан на   ун ну   ăн нă

ан	ăн	на
а|на	ă|на	у|на
Ан|на	ăн|нă	у|на|нă

н

Нн
Нн

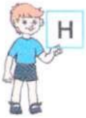

— Анна, ан!
Анна аннă.

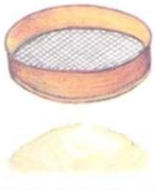 а ă

а ă

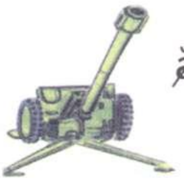 ă а

ал ла ăл лă ул лу

а|ла ал|ла у|нăн

а|лă ан → нă → аннă

у|ла ăн → нă → ?

Лл

Лл

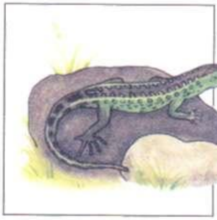

Ула□ уланă.

— Ула□, ан ула!

Антун ăна ____ ____ .

?

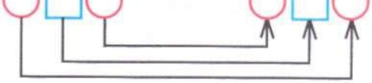

ам ма ăм мă ум му

у|ла ман лум

У|ла ма|на мул

у|лăм ă|ман а|ма

Мм

Мм

Ула□ăн 3 .

Ула□ аманнă.

Анна ăна ____ .

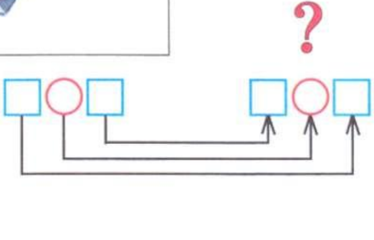

[Т] ○ □ ○́ [Т]

ат та	ут ту	ăт тă
тăн	тун	тан
ту|тă	ту|лă	тă|лă

ут → ăм → утăм

ут → лан → утлан

Тт
Тт

□ ○ □ ○ □

Анна □ăлан утланнă.
— Антун, ут утлан!
Антун ут утланнă.
— Утăм, малалла ут!

 □ ○ □ □ ○

тă тăн   ту тул   тă тăм

тăм	Ан|на	тум
тă|ма	у|нăн	тум|ла
тă|ман	ун|тан	тум|лан

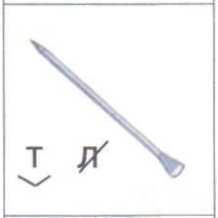

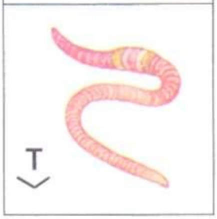

Анна тăнă.
— Анна, тумлан!
Анна тумланнă.
Унтан Антуна тумланма ______ .

ту.ă   .ăман   .ăм

ó□○п

ап па　　уп пу　　ăп пă

пăт　　тум　　ту|та

туп　　тум|ла　　ту|тă

ту → пă, ?

пă → та, ?

Пп

Пп

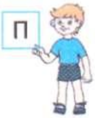

□○□□ă

т у п → □ ○ □

□ ○ □ ← п ă т

?

— Аппа, пăтă-ă-ă!
Анна Антуна пăтă панă.
Антун пăтта туманнă.
Пăтă тутлă пулнă.
Антун лăпланнă.

ап тап уп туп ăп тăп
па пат пу пут пă пăт

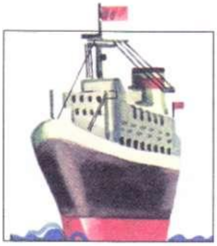

пу|лă Пă|ла
тă|ман па ↘
ă|ман ? ↗ лан

□○□○□○́□

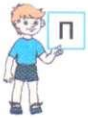

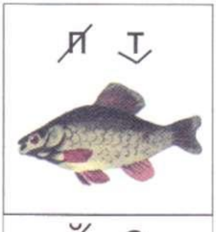

Атăл анлă.
Унта пулă нума□.
Антун пулла аннă.
Пулă ăман ______.

Пă . а пă . а

аш ша ӑш шӑ уш шу

ӑ|шӑ

ӑ|шӑн

пу|лӑш

пу|лӑ|шу

шӑ → л, ?

та, ? → шӑ

Шш

Шш

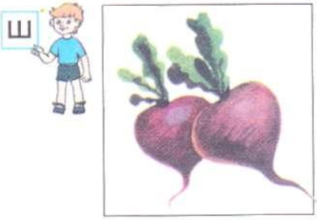

Алла, Ануш шӑлан татнӑ.

Анушӑн тулнӑ.

Аллӑн тулман.

— Ануш, мана пулӑш!

ша шан шу шут шă шăп

та|шă
таш|ла
таш|ла|нă

а|кăш
шă → ла
шă → ?

□○□○́

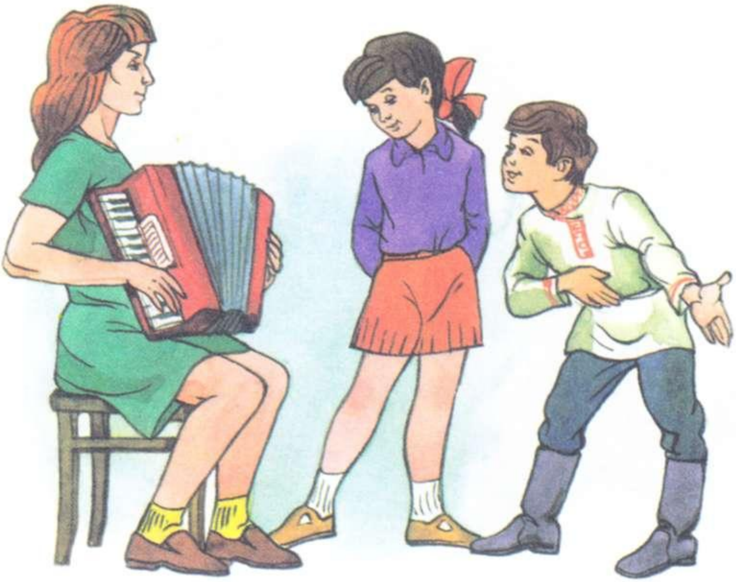

○□□○
Анна

Ануш аппа □аланă.
Антун ташланă.
Анна ташлама □ăтаннă.
— Анна, ан □ăтан!
Анна та ташлама тăнă.

○□□○
?

р○□

ар ра ур ру ăр рă

пăр	у|ра	у|рам
тăр	пу|ра	ар|лан

п > ар
? > ар

ар > ?
Ра > ?

Рр

Рр

Урамра ăшă.

— Раман, урама ту□!

Шурăпа Раман лашалла ______ .

Раман лаша пулнă.

ă ш ă → ○ □ ○ ?

ар мар   ур пур   ăр тăр

пăр	ур|па	шу|рă
тăр	у|ра|па	шу|рат

пă → ра
? → ра

ур → ?
ар → ?

Антун арман тунă.
Раманăн урапа пур.
— Антун, мана арман пар!
Антун Рамана арман панă.
Раман ăна урапа панă.

ыт ты ыш шы ыр ры

ы|вăл ы|раш пы|ран

ыл|тăн шы|ра шыр|лан

ы́□○□

ты → рă / ?

ы → ран / ?

Ыы

Ыы

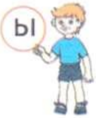

□○□□○□

Утарта

— Антун, ыран ман пата утара пыр.
Антун утара пынă.
Унта □ăл ____ пулăшнă.
А□лашш○ ăна пыл панă.

ш . в ты . ă ыра .

ыр пыр ыл пыл ыт тыт

ты|мар	ыт|ла	ы|рă
тат|ма	ăн|нă	ты|рă
тыт|ма	пул|нă	ыл|тăн
туп|ма	шăн|нă	тул|нă

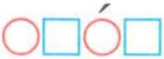

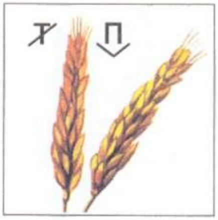

Ырăш

Анна аппа тырă □ырнă.
Унăн ____ ăннă.
Ăна Шурăпа Раман пулăшнă.
Тырă турттарнă.
Шурăпа Раманăн та ____ ăннă.
Ырăш ытла ăн□а пулнă.

ва вар | ву вут | вă вăт

шав | вырт | ву|ла
шав → ла, лă | ы|вăн | ву|лам
 | ы|вăл | тă|ван

□○в

Вв

Вв

в

○□○□

Ан шавла!

Ануш аппа ывăннă.
Вăл □ анма выртнă.
Павăлпа Анна шăппăн вуланă.
— Мăрмăр, ан шавла!

р
в ?

у . ам . ырăн шăпă . ы . ăл

ав ва   ув ву   ăв вă   ыв вы

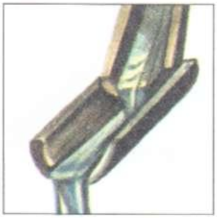

лав   ы|вăт   а|ван
тав   ы|вăл   вă|рăм
шав   тă|вăл   вăр|ман

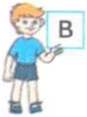

Шывра

Шыв ăшă та тăрă.
Шывра ытла та аван.
Павлушпа Раман шывра.
— Павлуш, ан шăмпăлтат!

тă   та   тăн   ша

у   вăл   рăн   ыл   ла   па

х ○ □ ○́ х

ха хам   ху хут   хы хыв

хум	у|хă	ху|ра
хут	у|лăх	ху|ран
тум|ла	ху|ла	ху|рăн
тум|хах	ху|лă	ху|ра|ма

Хх

Х х

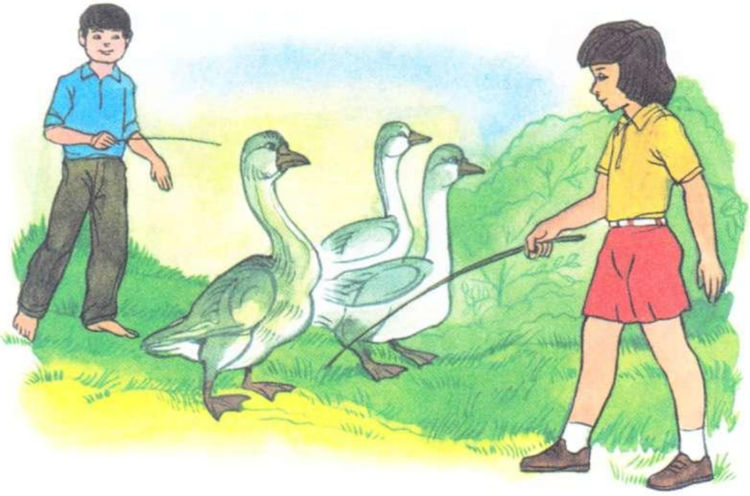

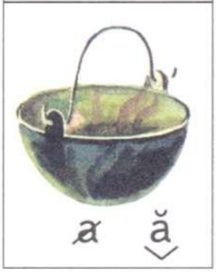

ула
хура
шурă

Улăхра

Павăл улăха аннă.
Вăл хур пăхнă.
Анна ăна пулăшма пынă.
Вăл ___ хулăпа хăваланă.
— Анна, хуртан ан хăра!

___хур ___хурăн ___хуран

ах ха   ух ху   ăх хă   ых хы

тух	хур	хă|на
хут	хыр	хă|мăл
хурт	хă|лат	хăм|ла
ху|ла	хă|мăр	тă|хăн

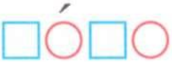

Вăрманта

Павăлпа вăрманта пултăмăр.
Хурăнлăхра шырарăмăр.
Хырлăхра татрăмăр.
Хутăш вăрманта тупрăмăр.
Унтан ăмăртмалла татрăмăр.

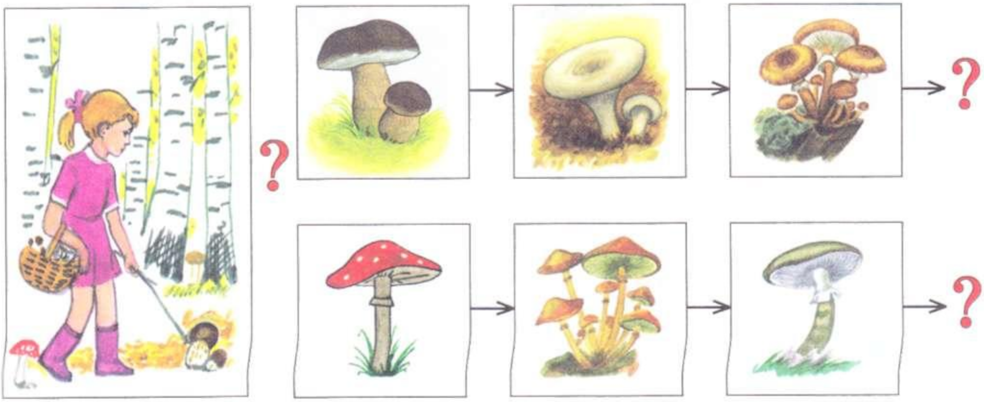

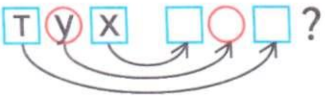

ын	ин	ыр	ир	ыш	иш
ны	ни	ры	ри	шы	ши

пыр	выр	пăт
пир	вир	пит

Ии

Ии

в . р

в . р

Ануш аппа пан улми татнă.
Тимур ăна пулăшнă.
Павлуш арман авăртнă.
— Павлуш, пан улми тыт!
Пан улми тутлă-и?

Тăр-тăри, тăр-тăри! Тăтăр-и!

пы	пи	хы	хи
п . р	п . р	х . р	х . р

пă|ру тум тум|хах

пă|ши тум|тир ти|ха

Маттур, Тимуш!

Анна пăхнă.

— Аппа, пăрăва хамах шăварам-и?

Тимуш пăрăва ăшă шывпа шăварнă.

Унтан вăл ăна утă панă.

— Маттур, Тимуш, — мухтанă Анна.

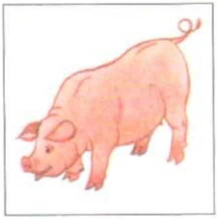

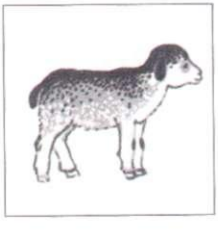

ат та   ам ма   ал ла
ет те   ем ме   ел ле

а|тă	Ан|на	шав|ла
ат|те	ан|не	шев|ле
ат|тем	ан|нем	хит|ре

е (э)

е

витр .

Парне

— Марине маттур.
Вăл хитре тунă.
Ăна парам.
— Атте, мана та пар!

?

шав — ла / ра   шев — ле / ре

эп пе эм ме эт те

э|тем	э|реш	эр|не
э|мел	Эн|тип	э|пир
Эр|хип	Эн|три	Эл|пи

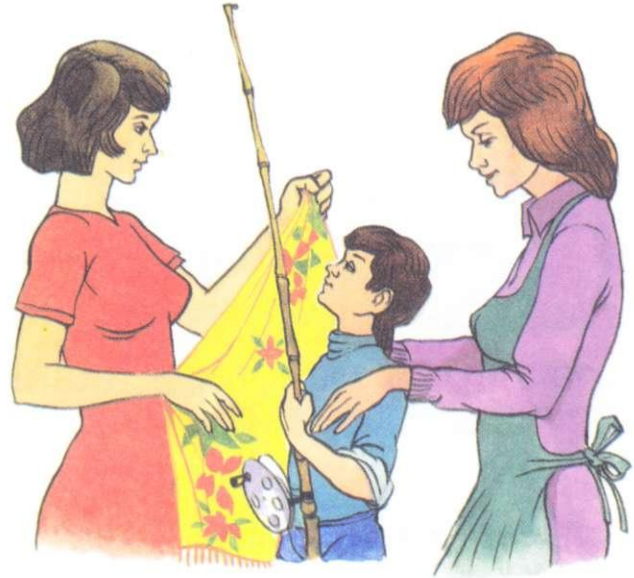

Ээ

Ээ

. р . шм . н

Тавах, аппа!

Элпи хуларан таврăннă.
Амăшне вăл тутăр панă.
Тутăр хитре.
Энтип валли унăн вăлта пур.
— Тавах, аппа! — тет Энтип.

т . м
. тем
п . р
. пир

е ? э

ăл лă	ăн нă	ăр рă
ĕл лĕ	ĕн нĕ	ĕр рĕ
вăр	ва|тă	пăл|тăр
вĕр	вĕ|тĕ	пĕл|тĕр
вĕ|рет	вĕ|тет	пĕ|ле|тĕр

Ĕĕ

Ĕ ĕ

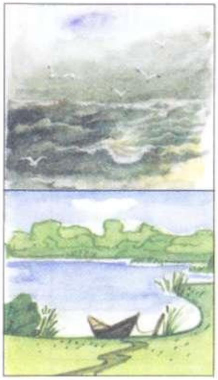

Пулăра

Хĕвел тухман. Таврара шăп.
Хĕветĕрпе Павлуш пулăра.
Хĕветĕр тытнă.
Павлушăн вăлтине ле☐нĕ.
Пулăра ларма мĕн тери аван!

Мĕн ытлашши?

?

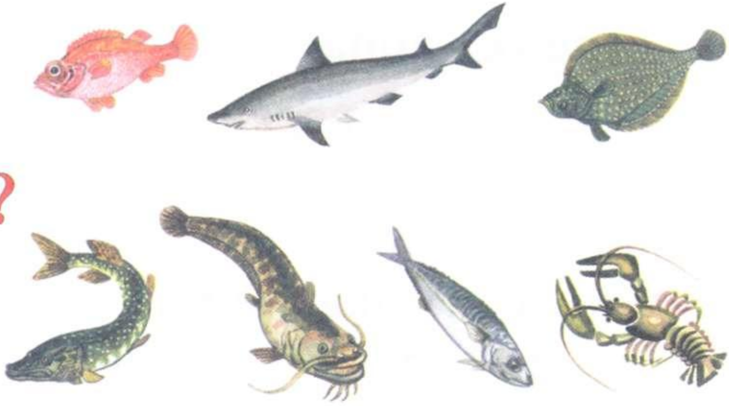

пăр вăр тăм шăл
пĕр вĕр тĕм шĕл

ём тă р вă|рă
тём тă|рă вĕ|ри
ĕ|мĕт тĕ|рĕ вĕ|рен

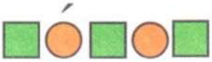

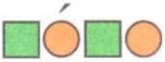

Марине амăшĕ тĕрĕ тĕрлет.
Тĕрри питĕ хитре.
Ёшне тулли хĕрлĕ .
Тавралла шурă хурăн□ем.
Унтах шĕшкĕ тĕмĕ□ем.
— Анне, лĕпĕш тĕрлем-и?

? Амăшĕ мĕн тĕрленĕ?

___тĕрĕ
шурă
хитре
хĕрлĕ

?

ас эс ăс ыс ис
са се ёс сы си

сă|вă сă|мах у|сă
Сĕ|ве си|мĕс пу|сă
сы|вă сĕ|лĕ су|ха

Сс
Сс

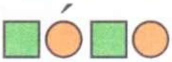

Сухара

Славăн ашшĕ сухара.
Вăл ыраш пуссине сухала □.
Ывăлĕ те ашшĕпе пĕрлех.
— Атте, эпĕ те сухалам-и?
— Лар ман вырăна!

ва ла па
са тă ша ?

са се сă ас ăс

сан сен сăр эс ёс

сы|вă
си|вĕ
си|вĕт|рĕ

ăс|та
хи|сеп|лĕ
хи|сеп|лет

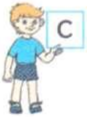

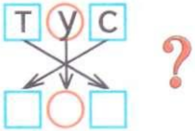

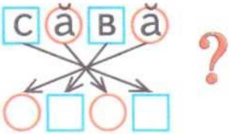

Туссем

Сантăрпа Тимуш пĕр тантăш.
Сантăр улттăра. Тимуш та улттăра.
Вĕсем питĕ туслă.
Туссем ра□ета тăвасшăн.
— Сантăр, эсĕ савала. Эпĕ сăрлам.

тус — лă, лаш

ăста — ла, ?

ак эк	ăк ĕк	ык ик
ка ке	кă кĕ	кы ки
сак	кас|ка	вă|кăр
сик	кĕс|ке	мĕ|кĕр
тĕк	кĕс|мен	тĕ|кĕр

Кк

Кк

Автан

Пирĕн пысăк автан пур. Вăл мă□не тăсса: «Кики-рик-ку!» — тет. Киккирикĕ хĕрлĕ. Ури тĕклĕ. Сăмси шĕвĕр.

Сирĕн автан мĕнле?

Кусем мĕнсем?

карăк кăркка	?	вăкăр пакша	?	пĕтнĕк хупах	?

ка кĕ ĕк ак ик
кат кĕт сĕк сак сик

кат|ка каш|кăр кăм|па
кăш|ман ку|рак пу|рак
кĕс|мен кĕ|рĕк Ве|рук

Кăмпа

Верукпа кăмпара пултăмăр. Эпĕ хĕрлĕ кăмпа татрăм.

Ытла хитре вĕсем. Тунисем вăрăм. Шлепкисем пысăк.

Верукăн кăмписем вĕтĕ.

— Аван кăмпасем тупнă эсĕ, — тет анне Верука.

— Манăн кăмпасем тата хитререх! — тетĕп эпĕ аннене.

— Шăна кăмпи татнă вĕт эсĕ, — терĕ анне.

Ве / ? → рук

пу / ? → рак

у | ла	ту | ră	пу | лăм
ӳ | ле	тӳ | rĕ	пӳ | лĕм
хуп | ла	ӳп | ре	ту | сăм
ӳп | ле	уп | ра	тӳ | сĕм

Ӳ ӳ

Ӳ ӳ

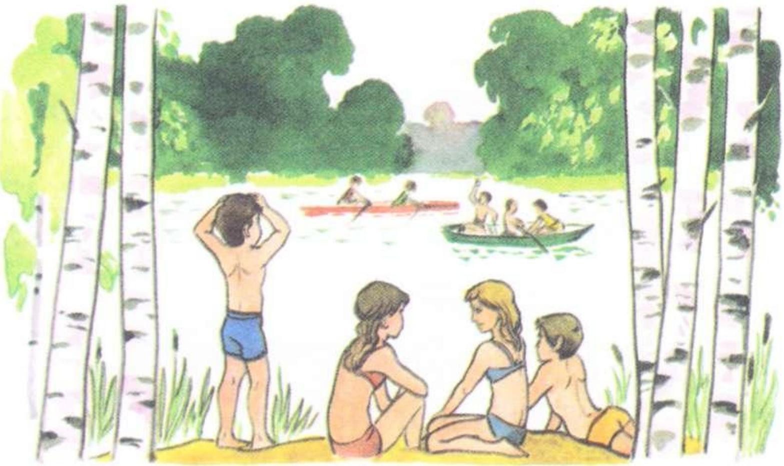

Кӳлĕ

Улăхра пысăк кӳлĕ пур.
Ун тавра — хурăнлăх.
Шыв хĕррипе хăмăш ӳсет.
Кӳлĕ тарăн, шывĕ тăрă.
Эпир кунта шыва кĕретпĕр.
Кӳлĕре кимĕпе ишме те аван.

у|хă	тус	у|лăм
ӳ|хĕ	тӳс	ӳ|лĕм
у|сă	ку|лă	ту|рам
ӳ|сĕм	кӳ|лĕ	тӳ|рем

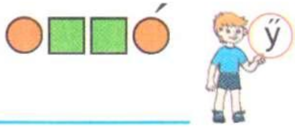

Ӳссен эсĕ кам пулатăн?

Павлуш ӳссен тухтăр пуласшăн.

— Манăн капмар пӳртсем тăвас килет, — тет Атнер.

— Эпĕ шутламан-ха, — тет Марук.

Эсĕ ӳссен кам пуласшăн?

Хăшĕ кам пуласшăн?

Атнер

Павлуш

Марук

aç eç ĕç уç ыç
каç çеç кĕç пуç шыç

су | ха — çу | мăр — кĕтӳ — çĕ
çу | ха — сис, çис — ĕм
çӳ | хе — суха, атă — çă

Çç Çç

Аслати

Аслати хыт кĕмсĕртетрĕ,
Асатте пек мăкăртатрĕ.
— Килсене вĕçтерĕр, — терĕ.
Те шӳтлерĕ, те хăратрĕ.

Владимир Харитонов

Çуллахи çумăр

Хĕвеле пĕлĕтсем хупларĕç. Тавралăха тĕксĕм сăн çапрĕ.

Çил кашласа иртрĕ. Çине-çинех çиçĕм çиçрĕ. Аслати аватрĕ. Шалкăм çумăр çума пуçларĕ.

Çуллахи çумăр ăшă. Çумăр хыççăн сывлăш уçă.

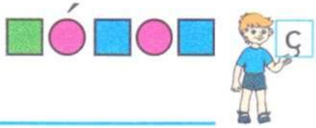

Ваттисемпе мăнукĕсем

— Кукаçи, иксĕмĕр арман тăвар-и? — тет Çемен.

— Тăвăпăр, мăнукăм, ăсталăпăр, — тет кукашшĕ.

— Хăçан çăмах пĕçерĕпĕр? — ÿкĕтлет кукамăшне Çинук.

— Пĕçерĕпĕр, пепкем, пĕçерĕпĕр, — тет кукамăшĕ.

Кукашшĕпе Çемен арман ăсталаççĕ.

Кукамăшĕпе Çинук çăмах пĕçереççĕ.

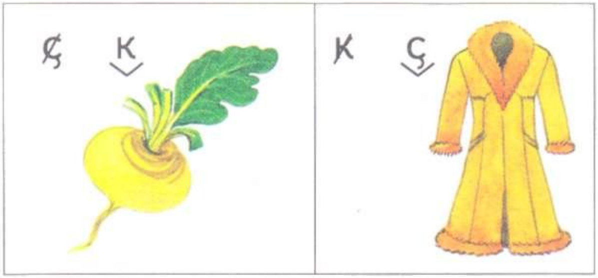

ач ча	ăч чă	ĕч чĕ
а|ча	чĕ|лĕ	ча|на
ар|ча	чĕ|пĕ	ча|как
пĕр|чĕ	чĕ|кеç	чĕл|хе

Чч

Чч

Чакакпа чĕппи

Чакак чĕппине сыхă пулма вĕрентет тет. Çинĕ чухне иртен-çӳрен чĕр чунсенчен асăрханма сĕнет:

— Эсĕ виççĕ сăх та пĕрре çавăрăнса пăх, — тет.

— Сăхмассерен пăхсан мĕн пулĕ-ши? — тĕпчет чĕппи.

— Ара, эсĕ манран та ăслăрах-çке, — тет чакак.

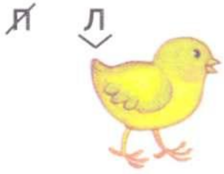

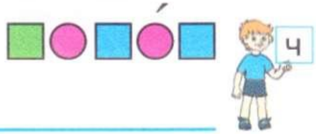

Чăлха ҫыхни

Эпĕ анне пусланă чăлхана ҫыхма тытăнтăм. Ҫыхма пĕлмесĕр ҫипписене чăлхантарса пĕтертĕм. Анне мана:

— Ачам, малтан ҫыхма вĕрен, унтан тин ҫыхтарăп, — терĕ.

! **Ваттисен сăмахĕсем.**

Ĕҫчен алă ĕҫ тупнă.
Аллупа ĕҫле,
пуҫупа шухăшла.

Сыпăксенчен сăмахсем ту.

чар —	— шав
чăл —	— рăш
чă —	— ха

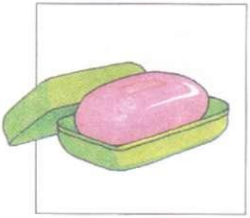

ăн ăнь ăл ăль ат ать

су | пăнь са | на
мă | кăнь сă | нать
шу | кăль çу | нат
ку | кăль у | сă | нать

су́пăнь

Ъ ъ

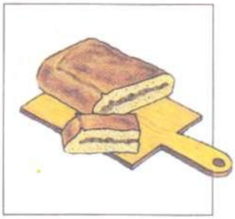

Тулă пуссинче

Марукпа амăшĕ тулă пуссипе пыраççĕ.

— Анне, мĕншĕн пучахсем пĕрисем çĕрелле усăннă, теприсем çӳлелле пăхаççĕ? — тĕлĕнет хĕр ача.

— Тулли пучах яланах çĕрелле усăнать. Пушши кăна пуçне каçăртать.

Тулĕ — тулă, ăшĕ — пулă.

ал аль	ăн ăнь	ат ать
хал	мă | кăл	у | тать
халь	мă | кăль	çӳ | рет
са | хал	ту | рат	ку | рать
а | халь	ту | рать	ки | лет

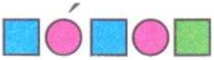

Чи тутли

Пĕчĕк Лена тăрмашать,
Кукамăшне пулăшать.
Çатми çине çу сĕрчĕ —
Пĕçерет-мĕн икерчĕ.
— Эп кун пеккине курман,
Питĕ тутлă-çке... Аван!.. —
Терĕ Лена савăнса
Икерчĕне тутансан.
Пуплешет ват çын унпа:
— Ху пĕçернĕ, çавăнпа...

Анатолий Юман

Хирĕçле пĕлтерĕшлĕ сăмахсене çыхăнтар.

пĕчĕк	çамрăк
ватă	пысăк

ĕçчен	пушă
тулли	кахал

йы́тă

ăй йă	ĕй йĕ	ый йы
йăх	хăй|ма	йĕ|рет
у|йăх	йă|ва	йă|лăм
ла|йăх	ый|хă	кай|рăм

Йй

Й й

Упа çури

Шăтăкра ирех çари
Çухăрать упа çури.
Ăна амăшĕ çĕрле
Вăратман-мĕн ыйхăран,
Утара хăйпе пĕрле
Пыл çиме илсе кайман.

Николай Карай

Çывăх пĕлтерĕшлĕ сăмахсене çыхăнтар.

кулать	пуплет
макăрать	ахăлтатать
калаçать	йĕрет

* Шăрăхăн шăрши çук, шăршăн шăрăхĕ çук.

йăм|ра   ту|йăм   йă|ла
йĕр|ке   кă|вайт   йă|ва
сай|ра   йĕл|ме   ка|йăк
уй|ран   йĕл|тĕр   йă|ран

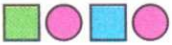

Ула такка

Хăвăла хăйса шаккать
Пĕчĕкçĕ ула такка.
Тен, кĕресшĕн йăвине?
Уçаймасть-ши алăкне?

Йăмра

Çыр хĕрринче ӳсет йăмра —
Хăй чĕркуççи таран шывра.
— Тух хăвăртрах, йăмра,
шывран,
Шăнса эс чирлĕн çаруран...

Мĕнсем аташса кайнă?

йăмра
ăвăс
ăсан
?

кăйкăр
чана
иçĕм
?

чие
çĕмĕрт
чарлан
?

юпа́

ут ют	ух юх	ун юн
у|па	кай	ул|тав
ю|па	ка|ю	юл|таш
ю|рă	хă|ю	юр|лать

Юю (йу)

Юю

Икĕ юлташ

Икĕ юлташ вăрманпа пынă. Вĕсен умне упа сиксе тухнă. Пĕри йывăç çине хăпарса кайнă. Тепри çĕре выртнă та вилнĕ пек пулнă. Упа ăна питĕнчен шăршласа пăхнă та пăрăнса утнă.

Упа кайсан тепри йывăç çинчен аннă.

— Упа сана хăлхунтан мĕн каларĕ вара? — тăрăхласа ыйтнă вăл.

— Юлташĕсене хăрушлăхра хăваракансем начар çынсем тесе хăварчĕ, — тавăрнă лешĕ.

Лев Толстой

юн ню ют тю юл лю

ю[йу] юн|кун юл|таш

ю[у] А|нюк И|люш

А|нук Пав|луш

Юр кĕлетке

Йăваларăм, йăваларăм,
Юр кĕлетке купаларăм.
Шăпăр патăм аллине,
Кишĕр — сăмса вырăнне.
Пуҫ ҫинче вара — витре.
Пулчĕ тусăм пит хитре.

Людмила Николаева

! Мим-мим Мĕкĕте,
Тапса кала шăпăрна!
Пирĕн Анюк юрлатăр,
Пĕчĕк Ванюк ташлатăр.

Сыпăксенчен сăмахсем ту.

вит	пăр	ҫа	шĕр
шă	ре	ки	рăк

юн ню юр рю юл лю

ю|хăм хă|ю ю|ман

юх|нă хă|ю|лăх ю|мах

ю 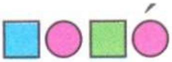 Ва|нюк А|нюк И|люш

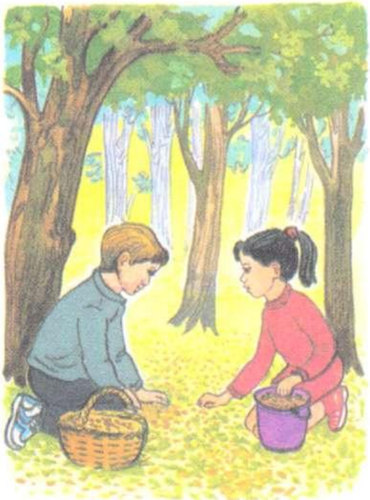

Йĕкĕр-йĕкĕр йĕкĕрпи,
Вăхăт çитĕ — шăкăрпи.
Эп ӳсетĕп виç çĕр çул.
Сумлă эпĕ халăхра,
Кирлĕ пит хуçалăхра.

Валем Ахун

Юман

Чăваш халăхĕ юмана авалтан юратнă. Юман çинчен вăл юрăсем, юмахсем хывнă, паттăр ывăлĕсене Юман ят панă.

Юман — питĕ çирĕп йывăç. Вăл шывра та çĕрмест. Унăн вуллипе пăрахутсем, вакунсем тунă çĕрте усă кураççĕ.

ал ял аш яш

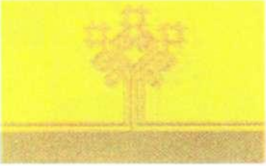

а|ка у|яв па|ян
я|ка ту|я ту|ян
яш|ка су|я ян|кăр

яла́в

Яя(йа)

Я я

Пирĕн ял

Пирĕн ял илемлĕ вырăнта ларать. Ял çумĕпе Энĕш юхса иртет. Аякра та мар вăрман. Ял урамĕсем тирпейлĕ, йăмраллă. Ял варринче Культура çурчĕ. Юнашарах — икĕ хутлă шкул, ача сачĕ. Пирĕн ял çулсерен ӳссе, çĕнелсе пырать.

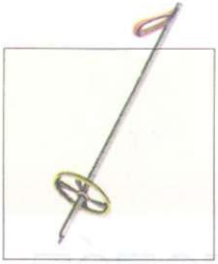

Йĕлтĕрпе

Йĕлме йĕлтĕр
Йăлтăр-ялтăр,
Шуса тухрăмăр
хире.

Юр пĕрчийĕ —
Хĕл мерченĕ.
Эх, илемлĕ-çке
ирпе.

Ярăнсассăн
Пит хавассăн
Таврăнатпăр
килелле.

Таврăнсассăн,
Кăшт кансассăн
Кĕç тытатпăр
кĕнеке.

Мĕтри Васлейĕ

Кирлĕ сăмахсем хушса çыр.

... хĕл çитрĕ.
Тавралăх ... юрпа витĕнчĕ.
... ачасем йĕлтĕрпе ярăнаççĕ.

шурă
хаваслă
сивĕ

ля ял тя ят ня ян

Яя [йа] ву|лать Я|кур
я [а] вы|лять шыв тап|пи
ка|ять ача тяп|пи

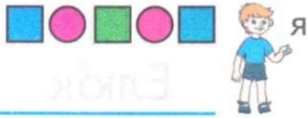

«Кăвак сурăх»

Тулта сивĕ хĕл кунĕ. Пĕчĕк Илюш алăка яриех уçса ячĕ те пӳлĕме кĕрсе тăчĕ.

— Уй, мĕн чухлĕ «кăвак сурăх» илсе кĕтĕн эсĕ, — терĕ ашшĕ.

— Мĕнле сурăхсем? — тĕлĕнчĕ Илюш.

— Санпа пĕрле пӳрте кĕнĕ сивĕ сывлăш пирки калатăп эпĕ, — терĕ ашшĕ.

Хăшĕ мĕн ятлă?

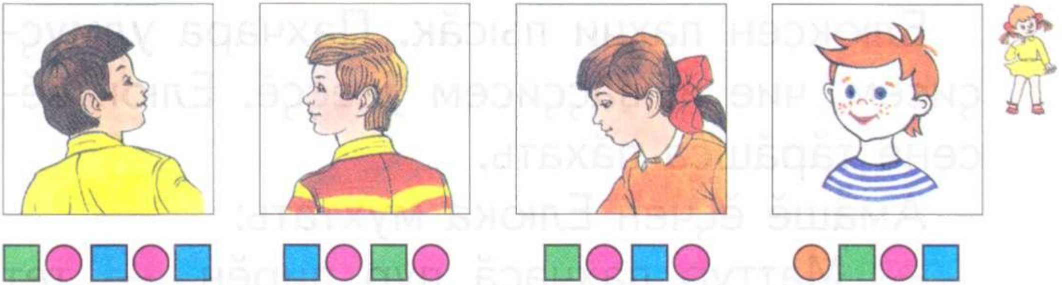

Юра Якур Илюш Валя

не ен пе еп

е|шёл	си|ен	ен|чёк
ен|теш	пи|леш	Е|люк
ан|не	чи|е	еп|ле

Елю́к

Ее (йэ) (э)

Ее

Мĕншĕн тутлă пан улми,
Мĕншĕн тутлă çĕр çырли,
Мĕншĕн тутлă хурлăхан?
Хамăр лартса тунăран,
Хĕвел тĕслĕ пулнăран.

Васлей Давыдов-Анатри

Пĕчĕк пахчаçă

Елюксен пахчи пысăк. Пахчара улмуççисем, чие йывăççисем ӳсеççĕ. Елюк вĕсене тăрăшса пăхать.

Амăшĕ ĕçчен Елюка мухтать:

— Маттур пахчаçă пур пирĕн, — тет вăл.

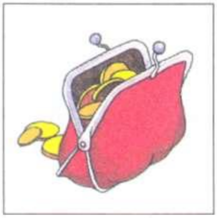

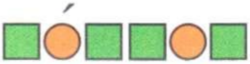

Маринепе Энтип

Марине ултă çулта. Вăл шкула çӳрет. Унăн Энтип ятлă шăллĕ пур. Вăл виççĕре çеç-ха.

Марине — ĕçчен хĕр ача. Вăл хăех чăлха çыхрĕ. Ăна шăллĕне парнелерĕ.

Мĕн тери савăнчĕ Энтип!

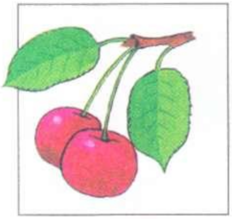

Ваттисен сăмахĕсем.

Ăсти епле, ĕçĕ те çапла.
Ĕçченĕн ĕçĕ ăнсах пырать.
Этем ĕçĕпе ырă.

Марье □○□○ çĕлет.
Энтип □○□○ çырли ӳкерет.

эп ле ел эн не ен

ен|чĕк	кĕс|ке	э|рĕм
э|лек	чи|пер	еп|ле
кĕ|пе	ан|не	йĕп|лĕ
чĕ|ре	ат|те	те|лей

парне́

Анне

Пире кам ачашшăн
Лăпкать пĕчĕкрен,
Чипер çын тăвасшăн
Çунать чĕререн?

Кам ыррăн, хавассăн
Пурне те пире
Çапла лăш курмасăр
Пăхса ÿстерет?

Кам пултăр? Пĕлеççĕ
Туссем вăл камне.
Вăл — пирĕн телей-çке,
Вăл — пирĕн анне!

Аркадий Ĕçхĕл

 ! Аçу-аннÿне ватлăхра ан пăрах.

а у ы и е э ё о

Во|ва хор О|ля
Ко|ля ки|но ка|ток
у|рок паль|то конь|ки

Чĕр чун кĕтесĕ

Пирĕн шкулта чĕр чун кĕтесĕ пур. Унта кроликсем те пурӑнаҫҫĕ. Вĕсене Коля Смирнов пӑхать. Вӑл кроликсене апат парать, читлĕхĕсене тасатать.

Кроликсем пахча ҫимĕҫ, утӑ ҫиеҫҫĕ.

Шик-шик шикленет,
Шĕшкĕ кутне кукленет.

коньки́

от то ток ор ро хор

хок|кей мо|тор
хă|мăл ор|кестр
тă|вăл кро|лик

Конькипе

Вĕçсе пырап конькипе,
Хăлхасем хĕп-хĕрлĕ.
Чăр-чар чĕрсе пынипе
Пăр çийĕ пит йĕрлĕ.

Йăлтăр-ялтăр çиçĕм пек
Йăр та яр пыратпăр.
Алла-аллăн тытăнса
Савăнса ярнатпăр.

Анатолий Çулĕç

Хĕл Мучи ăста иккен:
Кĕперĕсем кĕмĕлтен.

(Пăр.)

то тё   ло лё   фо фё

са|мо|лёт   фор|ма
пи|лот   мон|тёр
шо|фёр   мо|тор

самолёт

ё(о)

ё

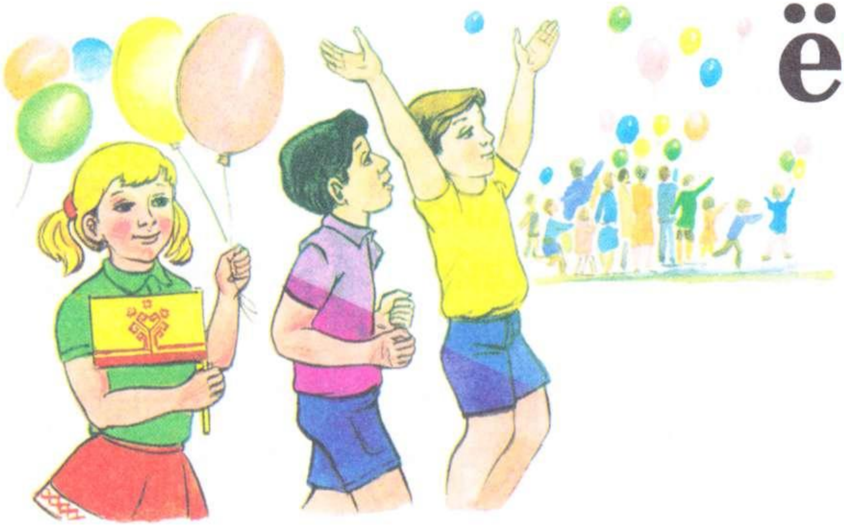

Мĕнле сăмах çырнă?

Виçĕ лётчик тĕл пулчĕç те пĕр-пĕринпе калаçса кайрĕç.

— Часах вĕçетпĕр эппин, — терĕ пĕри.

— Тепĕр уйăхран. Эсĕ мĕнле сас паллинче вĕçетĕн? — ыйтрĕ тепри.

то тё   ло лё   фо фё

са|мо|лёт фор|ма
пи|лот мон|тёр
шо|фёр мо|тор

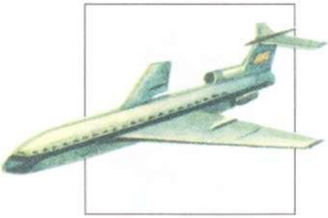

самолёт

ё(о)

ё

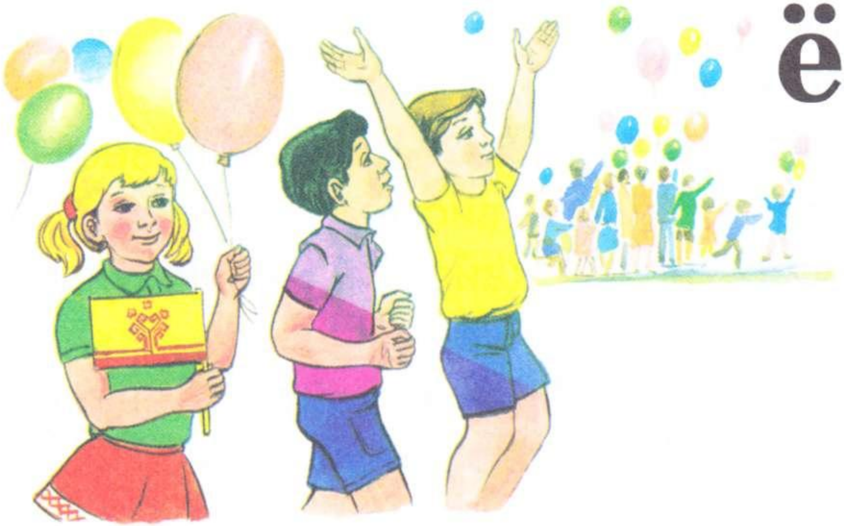

Мĕнле сăмах çырнă?

Виçĕ лётчик тĕл пулчĕç те пĕр-пĕринпе калаçса кайрĕç.

— Часах вĕçетпĕр эппин, — терĕ пĕри.

— Тепĕр уйăхран. Эсĕ мĕнле сас паллинче вĕçетĕн? — ыйтрĕ тепри.

— «М» сас паллинче.

— Эпӗ «И» сас паллинче.

— Эпӗ вара «Р» сас паллинче вӗҫетӗп, — сăмах хушрӗ виҫҫӗмӗш лётчикӗ.

Пӗр уйăх иртсе кайрӗ. Ҫынсем уява тухрӗҫ.

Сасартăк тӳпе кӗрлесе кайрӗ. Сенкер тӳпере виҫӗ пысăк сас палли ярăнса пырать. Малта «М», ун хыҫҫăн «И», юлашкинчен «Р» сас палли.

Мӗнле сăмах пулчӗ?

Лев Кассиль

Кирлӗ сас паллисем хушса ҫыр.

Л.ня л.тчик пуласшăн. Вăл самол.тпа вӗҫесшӗн.

Кун ячĕсем

Эрнере ҫичĕ кун. Кашни кунăн хăйĕн ячĕ пур.

Эрне тунти кунтан пуҫланать.

Ҫак кун эпир пурте шкула килетпĕр.

Эпир ултă кун вĕренетпĕр. Вĕсем ҫак кунсем: тунти кун, ытлари кун, юн кун, кĕҫнерни кун, эрне кун, шăмат кун.

Вырсарни кун эпир канатпăр.

Эрне

Итле, тимле, Кĕтерне:
Тунти кун пуҫлать эрне.
Эсĕ тăнла, тимлĕ пул,
Ун хыҫҫăн — ытлари кун.

Юн кун юрă пуçлăпăр,
Кĕçнерни кун вĕçлĕпĕр,
Эрне кун хыт ĕçлĕпĕр.
Шăмат кун çитсен вара
Çăвăнăпăр мунчара.
Пĕр эрнере — çичĕ кун,
Çиччĕшĕ те лайăх кун.

Александр Савельев-Сас

Тупсăмĕсене туп.

Çеçен хир варринче вата юман, вата юманăн вун икĕ турат, вун икĕ туратра тăватшар йăва, кашни йăвара çичшер çăмарта. (Кунсем, эрнесем, уйăхсем, çулталăк.)

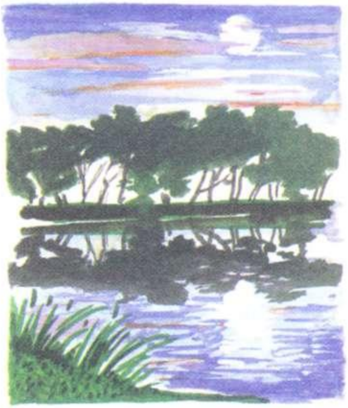

Хура çунат кайăк пур —
Тĕлĕнтермĕш хăват пур:
Пĕр сулать те çунатне —
Çухатать кун çутине.

(Каç пулни.)

па ба	пу бу	пи би
бан|ка	бинт	бул|ка
па|ян	би|лет	Лю|ба
ба|ян	пи|леш	у|па
кӑм|па	ку|па	уп|ра

Бб

Бб

Буратино

Кам пӗлмест, эп —
Буратино!
Эп — асамҫӑ-пултаруҫӑ,
Аллӑмра ман —
ылтӑн уҫӑ.

Библиотекӑра

Ӗнер эпир библиотекӑра пултӑмӑр.

Пирӗн библиотекарь — Альбина Борисовна. Вӑл пире библиотекӑпа паллаштарчӗ. Библиотекӑра чӑвашла, вырӑсла кӗнеке нумай.

Ани шурӑ, вӑрлӑхӗ хура.

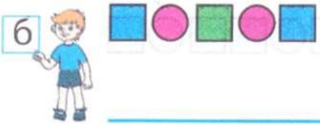

Театра каятпăр

— Борис, эсӗ шăмат кун мӗн тăватăн?

— Эпир Люба аппапа балет курма каятпăр.

— Мӗнле балет пăхасшăн?

— Аппа «Сарпике» балета кăмăллать. Вăл билечӗсене те илнӗ ӗнтӗ.

— Эпир аннепе пуканесен театрне каятпăр.

Кирлӗ сас паллисем хушса ҫыр.

п	. улă	у . а	. улка
б	. алан	ку . а	. алет

ка га   ке ге   ко го

ла|герь
горн
ге|рой
ге|ор|гин

клум|ба
Гла|ша
Гри|ша
Га|га|рин

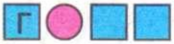

Гг

Гг

Пĕрремĕш космонавт

Шупашкарта Гагарин урамĕ пур. Урам варринче — Гагарин палăкĕ.

Кам-ха вăл Гагарин? Мĕнпе чапа тухнă вăл?

Юрий Алексеевич Гагарин — космонавт, вырăс çынни. Вăл тĕнче уçлăхне чи малтан вĕçсе хăпарнă.

Пытанмалла выляни

Ачасем картишне тухрĕç. Хураçка та вĕсенчен юлмарĕ.

— Атьăр пытанмалла выляр, — сĕнчĕ Галя.

— Эпир Генăпа пытанăпăр, эсĕ пире шыра, — терĕ Коля.

Гена кĕлет хыçне пытанчĕ. Коля тĕм хыçне лăпчăнчĕ.

Хураçка ăçта пытанчĕ-ши?

Шут сăвви

Пĕрре — пĕрне,
Иккĕ — икерч,
Виççĕ — виçе,
Тăваттă — тăваткал,
Пиллĕк — пилеш,
Улттă — улма,
Çиччĕ — çилĕм,
Саккăр — салма,
Тăххăр — тăрна,
Вуннă — тух!

та да   то до   ти ди

дос|ка   до|ми|но
Ли|да   Ди|ма
ди|ван   ор|ден
бри|га|да   бри|га|дир

Д д

Д д

Дельфин

Аннепеле иксĕмĕр
Тинĕс хĕрне килтĕмĕр.
Ах, кунта мĕн чухлĕ çын!
Çывăхра ишет дельфин.
Хăрамарĕ вăл манран,
Слива илчĕ аллăмран.
Сулкаларĕ хӳрипе,
Утлантарчĕ хăй çине.
Пăшăлтатрăм темĕнччен
Дельфинпа эп хăлхинчен...

Раиса Сарпи

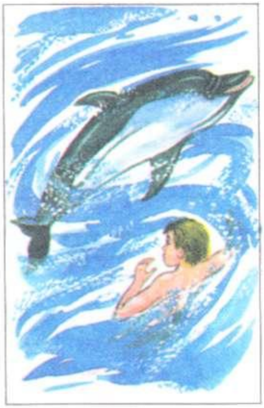

Предложенисене уйăрса çыр.

Данил пичче — трактористсен бригадирĕ бригадăн ĕç нумай хĕлле тракторсене юсамалла çуркунне ака-суха вăхăчĕ.

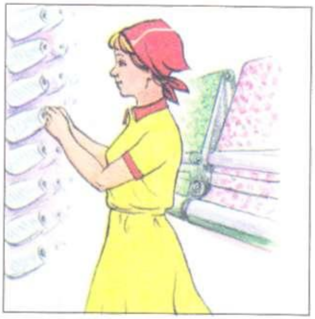

Димăпа аслашшĕ

— Шутла-ха, çынна алă мĕн тума кирлĕ? — ыйтрĕ пĕррехинче аслашшĕ.

— Мечĕкле выляма, — шухăшламасăр хуравларĕ Дима.

— Тата мĕн тума-ши? — тĕпчерĕ аслашшĕ.

— Кашăк тытма.

— Тата мĕн тума?

— Юхан шыва вĕтĕ чулсем пеме.

Тĕрĕсех хуравларĕ Дима. Анчах алă ĕçлеме кирлине вăл пĕлеймест-ха.

Евгений Пермяк

Тăваттăн пÿрте кĕреççĕ,
пĕри чăлана кĕрсе юлать.

за зе зо зу зы зи

са|сă
ва|за
Зи|на
Си|ма

зо|о|парк
слон
зве|но
зна|чок

Зз

Зз

Çулла ачасем шкул пахчинче ĕçлерĕç. Ачасемпе пĕрле Роза Петровна та пулчĕ.

Пахчара роза тĕмĕсем те пур. Вĕсем çав тери хитре çеçке çураççĕ.

Роза
роза

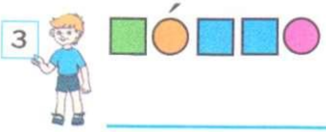

Арӑсланпа йытӑ ҫури

(Чӑн пулни)

Зоопаркра тискер кайӑксене кӑтартнӑ. Пӗр ҫын йытӑ ҫури илсе пынӑ. Йытӑ ҫурине арӑслан читлӗхне янӑ.

Арӑслан йытӑ ҫурине тивмен. Вӗсем пӗрле апат ҫинӗ, пӗрле ҫывӑрнӑ.

Йытӑ ҫури зоопаркра пӗр ҫул пурӑннӑ. Ҫулталӑк иртсен вӑл чирлесе вилнӗ.

Арӑслан апат ҫиме пӑрахнӑ. Вӑл йытӑ ҫурине ыталанӑ та пилӗк кун хускалмасӑр выртнӑ.

Улттӑмӗш кунне арӑслан вилнӗ.

Лев Толстой

ва фа   ву фу   ве фе

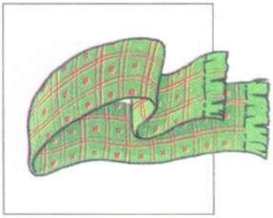

шав   ву|тă
шарф   фут|бол
Ве|ня   торф
Фе|ня   гра|фин

Фф
Фф

Фермăра

Феня аппа фермăра ĕçлет.

Фермăра яланах тирпейлĕ. Урайне пăчкă кĕрпи сарнă, стенисем шап-шурă.

Сыснасем патне апат пĕчĕк вакунсемпе илсе пыраççĕ.

Феня аппа сыснисем шултра, ăратлă. Ăна лайăх ĕçленĕшĕн мухтаççĕ.

Светофор

Пĕррехинче эпир хулара пултăмăр. Урам урлă каçма тăрсан анне тăпах чарăнчĕ.

— Мĕншĕн? — тĕлĕнтĕм эпĕ.

— Курмастăн-им эсĕ? Светофор енне пăх, — терĕ анне.

Чăнах та, светофорăн хĕрлĕ куçĕ çунать иккен.

— Нумай кĕтмелле-и? — тĕпчетĕп эпĕ.

— Кăштах тăхтар. Машинăсем иртĕç, вара эпир те хускалăпăр.

Светофор çинчен куçа илместпĕр. Акă унăн сарă куçĕ, унтан симĕсси çуталчĕ. Вара эпир те урам урлă каçрăмăр.

Борис Житков

шу жу   ши жи   ше же

Же|ня   жи|лет
ё|шен|нĕ   ши|нель
Жуч|ка   жи|раф
ă|шă   ши|фер

жира́ф

Жирафа ăçта шырас?
Журналта иккен жираф.
Жилетки чăпар-ула.
Женя, кил, пĕрле пăхар.

Жж

Жж

Хисеплĕ çынсем

Атнер пичче — платник те, слесарь те. Женя аппа — ăста çĕвĕç.

Кăçал вĕсем çĕнĕ çурт лартрĕç. Çурчĕ кирпĕчрен, пӳлĕмĕ нумай. Çуртра хитре сĕтел-пукан. Пӳрт газпа ăшăнать. Шыв урамран пăрăх тăрăх кĕрет.

Атнер пиччепе Женя аппан çурчĕ мĕнлерех? Ӳкер.

! Ĕçрен ан хăра, вăл хăй санран хăратăр.

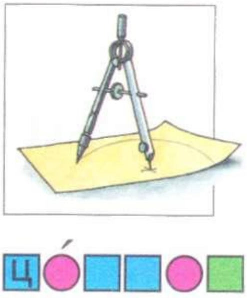

ци́ркуль

ча ца чи ци че це

цех
цирк
а|ка|ци

стан|ци
стра|ни|ца
кон|церт

Цц

Цц

Циркра

Канмалли кун ашшĕпе Федя цирка кайрĕç. Халиччен вăл циркра пулман. Тĕлĕнмелли нумай кунта. Арăслансем ункă витĕр сикеççĕ. Клоун тĕрлĕ мыскара туса култарать. Упа та ташлать циркра.

Предложенисем йĕркелесе çыр.

Циркра, ташлать, упа, та.
Ункă, арăслансем, сикеççĕ, витĕр.

ща щу щĕ щё щи

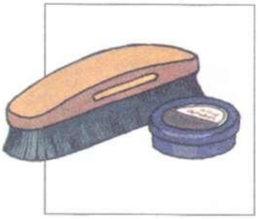

плащ	мун|ча	шă|чă
еш|чĕк	пах|ча	шу|кăль
чăл|ха	раш|ча	щёт|ка

щ

Щ щ

Щ щ

Пурăнать пулсассăн
тусlă
Супăньпе,
шăл щёткипе, —
Ку ача вăл
питĕ ăслă,
Питĕ кăмăллă,
чипер.

Владимир Маяковский

! Хăвна таса тыт —
сывлăхлă пулăн.

хаваслă
пысăк ______ плащ ______ концерт
çĕнĕ
пĕчĕк ______ щётка ______ цирк

■●■■○́
мăрье́

ня нья ре рье се съе

кĕсье	съезд
мăрье	разъезд
Марье	Мăньял
Тарье	Патăрьел

Ъ Ь
ъ ь

Çил ачи

Пĕр кас кӳлĕм çил ачи
Чупма тухрĕ катаччи.
Шак! шаккарĕ мăрьене,
Çӳçентерчĕ Марьене.
Тухрĕ те вăл çул çине
Вирхĕнчĕ вăрман енне.
Шăхăрать хăй
ши! те ши!
Ун пек вичкĕнни пур-ши?

Владимир Харитонов

Çывăх пĕлтерĕшлĕ сăмахсене çыхăнтар.

вирхĕн	пупле	çивĕч	вичкĕн
калаç	вĕçтер	савăн	хаваслан

ВУЛАТПĂР, ÇЫРАТПĂР

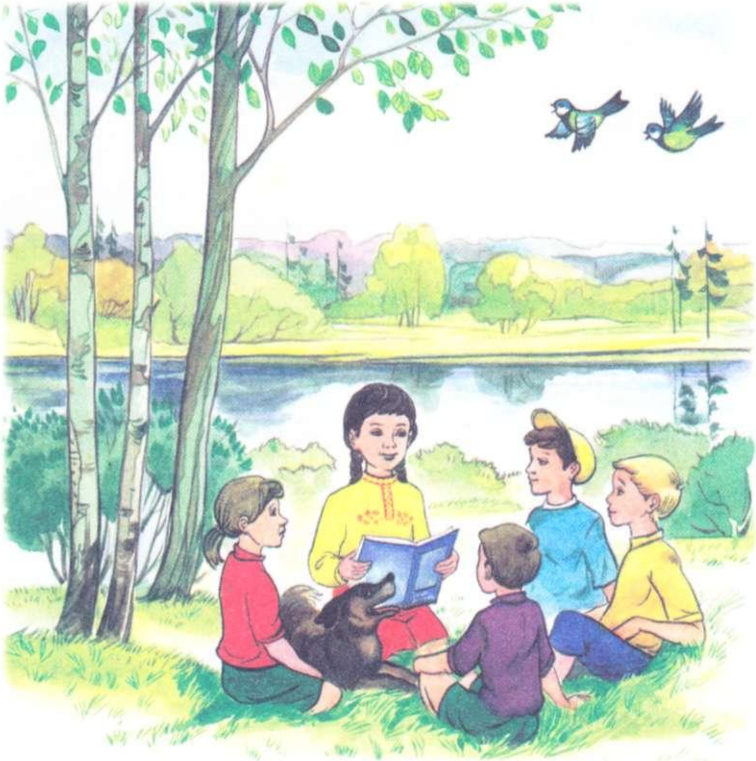

Кĕнеке эп. Эс мана
Чыслă, сумлă тыткала.
Çамрăк тусăм, яланах
Çывăх пулăп санпала...

Кĕнеке эп. Эс мана
Хисепле, юрат, ал пар —
Пурнăçра вара сана
Нихăçан та йывăр мар.

Юрий Петров

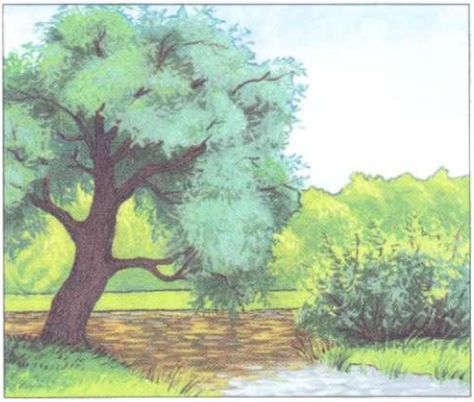

Шурă юр ирĕлет,
Çеçен хир чĕрĕлет,
Ешĕл курăк ÿсет.
Ку хăçан пулать-ши?

Хĕвел хытă хĕртет,
Ăшă çил вĕркелет,
Сар ыраш çитĕнет.
Ку хăçан пулать-ши?

Çулталăк

Çулталăкра вун икĕ уйăх. Вĕсен ячĕсем:

кăрлач (январь)
нарăс (февраль)
пуш (март)
ака (апрель)
çу (май)
çĕртме (июнь)

утă (июль)
çурла (август)
авăн (сентябрь)
юпа (октябрь)
чÿк (ноябрь)
раштав (декабрь)

Сивĕ хĕл иртрĕ. Шыв-шурлă çур çитрĕ. Часах ăшă çу кунĕсем пуçланĕç. Çу хыççăн тулăх кĕр килсе çитĕ.

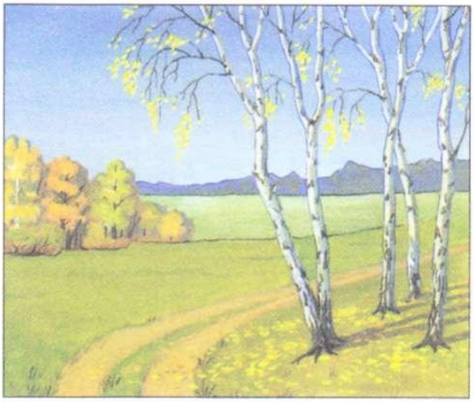

Хир илемĕ каять,
Сĕм вăрман çаралать,
Пĕрмай çумăр çăвать.
Ку хăçан пулать-ши?

Хирсенче юр анчах,
Çырмара пăр анчах,
Сивĕтет аванах.
Ку хăçан пулать-ши?

Çĕнĕ çул кăрлачăн пĕрремĕшĕнчен пуçланать.

Çулталăкăн юлашки кунĕ — раштавăн вăтăр пĕрремĕшĕ.

Çулталăкра вун икĕ уйăх.

Кашни уйăхра вăтăр е вăтăр пĕр кун. Нарăс çеç çирĕм сакăр е çирĕм тăхăр кунлă.

Кашни уйăхăн тăршшĕ тăватă эрне ытларах.

Пĕр йывăçăн 12 турат. Кашни турачĕ çинче 4 йăва. Кашни йăвара 7 çăмарта.

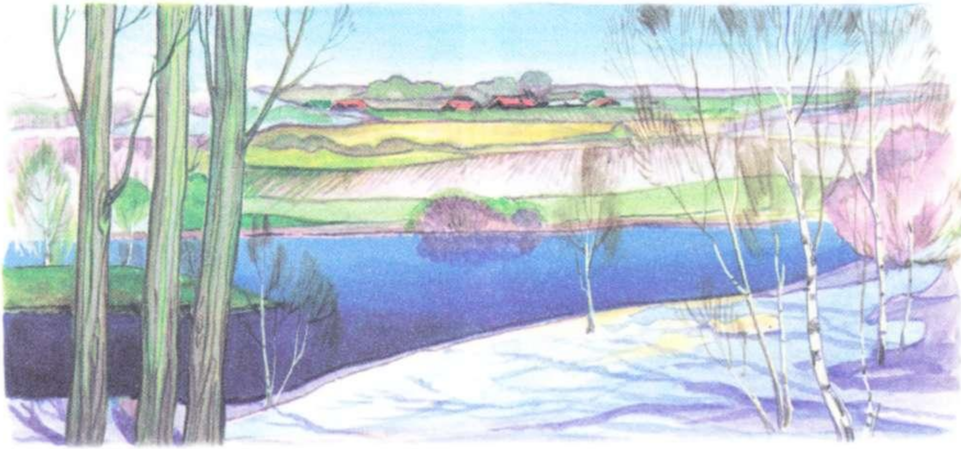

Çуркунне

Килчĕ ырă çуркунне,
Килчĕ ячĕ ăшăтса.
Хĕвел сават тĕнчене
Хĕл ыйхинчен вăратса.

Тĕттĕм вăрман чĕрĕлет,
Ешĕл тумтир тăхăнать,
Çеçен хир те ешерет,
Илемĕпе мухтанать.

Константин Иванов

Точкăсем вырăнне кирлĕ сăмахсем çыр.

1) Ăшă, ырă	хĕл
2) Сивĕ, хаяр	кĕркунне
3) Ылтăн, тулăх	çуркунне

Талăк

Эпир пурăнакан Çĕр чăмăр. Ун тавралла — тĕнче уçлăхĕ. Çĕр хăйĕн тĕнĕлĕ тата Хĕвел тавра çаврăнать. Вăл хăйĕн тĕнĕлĕ тавра пĕр талăкра çаврăнса çитет. Çак вăхăтра çĕрпе кун ылмашăççĕ. Тĕттĕмленет, каç пулать, тул çутăлать, кун пуçланать.

Вăхăт

Вăхăта сехетпе виçеççĕ. Сехет çинчи çаврашкана вун икĕ пая пайланă. Кашни пайĕ пĕр сехете пĕлтерет.

Сехетĕн икĕ йĕп. Пĕр йĕппи вăрăм, тепри кĕске. Кĕске йĕппи сехетсене кăтартать. Вăл майĕпен куçать, талăкра икĕ хут çеç çаврăнать. Вăрăм йĕппи кашни сехетре пĕр çаврăм тăвать.

Тул çутăлать

Çăлтăрсем сӳнеççĕ
Ерипен, илемлĕн.
Уйăх шурса çитрĕ
Çӳллĕ тӳпере.

Халĕ çĕкленес пек
Вашават хĕвелĕ
Тухăça илемлĕн
Çулăм ӳкерет.

Улăхра, шăрçа пек,
Кĕмĕлĕн-мерченĕн
Чăмăртанчĕ сывлăм —
Çакăттăм мăя.

Эреветлĕ шăпчăк
Уншăн хĕпĕртенĕ,
Эх, юрри-çке уççăн
Чӳхенсе каять...

Иван Ивник

Точкăсем вырăнне кирлĕ сас паллисем ларт. Тупсăмне туп.

Утса-чупса пынă чух
Кĕм . л ç . рĕ тухрĕ . крĕ. (Сывлăм.)

Каҫ пулать

Хӗвел каҫа сулӑнать,
Сӑрт хыҫнелле пытанать,
Сулхӑнланать сӗм вӑрман,
Уҫӑ сывлӑш палӑрать.

Каҫхи хӗвел ылтӑн пек,
Йывӑҫ витӗр курӑнать,
Сарӑ вӗҫен кайӑк пек
Унӑн ҫути вӑй вылять.

Николай Шупуҫҫынни

Точкӑсем вырӑнне *у* е *ӳ* сас палли ҫыр.

1) . хӗ вӑрманта пурӑнать.
2) Раман . хӑ турӗ.
3) Ял ҫумӗнчи к . лӗ тарӑн.

Тăван çĕршыв

Хамăр пурăнакан çĕршыва эпир Тăван çĕршыв тетпĕр. Кунта пирĕн асатте-асанне, атте-анне çуралнă. Кунта эпир тăван чĕлхепе калаçатпăр.

Эпир хамăр çĕршыва анне тетпĕр. Вăл пире хăйĕн çăкăрĕпе тăрантарса ӳстерет, хăйĕн шывне ĕçтерет...

Тĕнчере пирĕн çĕршывсăр пусçне урăх çĕршывсем те пур. Анчах этемĕн амăшĕ пĕрре кăна, Тăван çĕршывĕ те унăн пĕрре çеç.

Константин Ушинский

Предложенисене уйăрса çыр.

Пирĕн Тăван çĕршыв пысăк унта тĕрлĕ халăх пурăнать эпир Тăван çĕршыва юрататпăр.

Юратнă çĕршывăмăр

Юрататпăр эпир, чăвашсем, хамăрăн республикăна. Унăн улăхĕсене, вăрманĕсене, юхан шывĕсене юрататпăр.

Чăвашсем çĕре анне теççĕ. Вĕсем мĕн авалтанпах çĕр ĕçлесе пурăннă.

Чăваш вăрманĕсем питĕ пуян. Вăрманта улма-çырла, мăйăр, кăмпа иксĕлми. Унта тĕрлĕ тискер кайăк нумай.

Пирĕн халăх авалтанпах хăйĕн кӳршисемпе туслă пурăнать.

Юхма Мишши

Кирлĕ сăмахсем хушса хăвăн адресна çыр.

Чăваш Республики, ... районĕ, ... ялĕ, ... урамĕ, ...

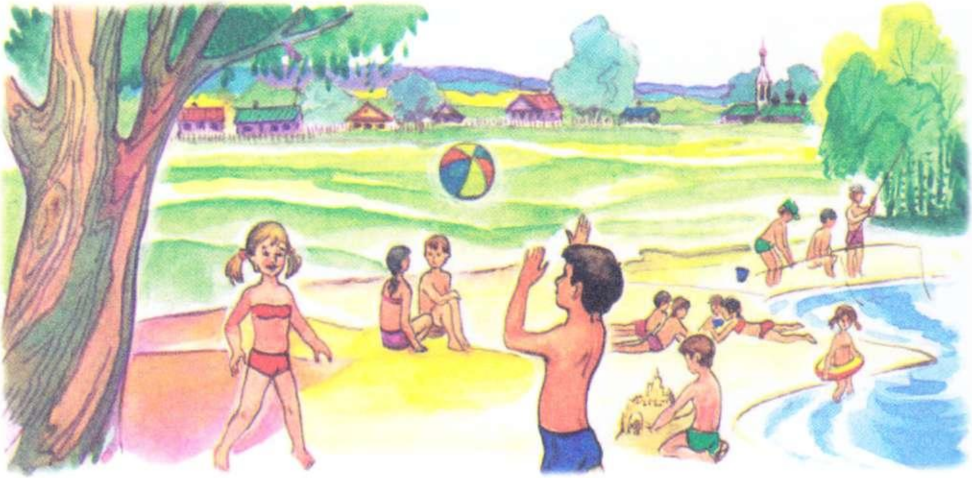

Тăван ялăм

Пирĕн ял Çавалăн сылтăм енче вырнаçнă. Илемлĕ вырăн! Тӳрĕ урамсенче йывăççем йышлă: йăмра, хурăн, хурама.

Çавал ял çумĕнче кукăрăлать те хĕвел тухăçнелле çул тытать. Эпир, ачасем, чуна çывăх çак вырăнтан çулла та, хĕлле те татăлмастпăр. Шăрăхра шыва кĕретпĕр.

Пулла çӳреме те ӳркенместпĕр. Вăлтасем йăтса шыв хĕрне чупатпăр.

Çавал хĕлле те хăй патне йыхăрать. Шыв пăрпа витĕнсен конькипе ярăнатпăр. Сăн-пит çырла пек. Пуç тӳпинчен пăс тухать. «Эй, Хĕл Мучи, — тетпĕр вара, — ан тĕкĕн пире, çул пар!»

Павел Егоров

Мучи пĕви

Пирĕн ял çумĕнче юхан шыв пур. Çулла, уяр чухне, вăл типсех ларать.

— Эх, çакăнта пĕве пулсанччĕ! — терĕ пĕррехинче Кирук.

— Пĕве терĕн тата... Тĕпĕнче хур ури витĕнмелĕх шыв çук! — лĕхлетсе кулчĕ Илюш.

— Асанне каланине астăватăп. Кунта тахçан шыв арманĕ пулнă тет, — терĕ Маруç.

— Темле... — пуçне пăркаларĕ Илюш.

— Ахаль шавличчен атьăр Кĕпитун мучи патне. Вăл ялта чи ватти. Тĕрĕссине каласа парĕ, — хушша кĕтĕм эпĕ.

Эпир пырса кĕнĕ чухне Кĕпитун мучи кĕлет умĕнче кивĕ вĕлле юсатчĕ. Ăна мĕн çăмăлпа

килнине пĕлтертĕмĕр. Вăл пире итлесе ларчĕ-ларчĕ те ассăн сывласа илчĕ.

— Çапла, арман пулнă унта. Пысăкчĕ пĕви. Мĕнешкел пулăсем пурччĕ тата!

Эпир шавласа кайрăмăр. Ыранах ял çумĕнчи çырмара пĕве пĕвелес килчĕ пирĕн.

— Чимĕр-ха, ачасем! — терĕ Кĕпитун мучи.

Вăл пире пĕвере шыв тытăнса тăма çăлкуçсем кирли çинчен каласа ăнлантарчĕ.

Кĕçех çуллахи каникул пуçланчĕ.

Пĕр ирхине Кĕпитун мучипе кĕреçесемпе наçилккасем йăтса çырмана антăмăр.

Çырма кунĕпех кĕр кĕрлерĕ. Пĕрисем тăмлă çĕр йăтрĕç, теприсем Кĕпитун мучипе пĕрле çăлкуçсене тупса уçрĕç. Тăрăшни сая каймарĕ.

— Илтетĕр-и? Манăн çăлкуç епле юрласа юхать, — мухтанчĕ Маруç.

Кунсерен тулса пычĕ пирĕн пĕве. Ăна Кĕпитун мучие сума суса Мучи пĕви терĕмĕр.

Каярах Мучи пĕвине ял çыннисем пысăклатрĕç. Халь унта çыран таранах шыв тăрать.

Николай Карай

! Ваттисен сăмахĕ.

 Ĕçе пуçăнсан вĕçне çитер.

Карӑшпа каюра

Пӗчӗк карӑш аякри ӑшӑ енчен тӑван ҫӗршывне, Ҫурҫӗре, васканӑ. Карӑш ҫулла пирӗн тӑрӑхра чӗпӗ кӑларать. Хӗл касма вара инҫетри Африкӑна вӗҫсе каять.

Карӑша вӗҫме йывӑр. Унӑн ҫуначӗсем пӗчӗк. Вӑл тӗллӗн-тӗллӗн вӗҫет, тӗллӗн-тӗллӗн ҫуран утать.

Ҫул ҫинче карӑш каюрана тӗл пулнӑ.

— Кам эсӗ? Ӑҫталла ҫул тытатӑн? — ыйтнӑ карӑшран каюра.

— Эпӗ карӑш, ӑшӑ енчен тӑван ҫӗршыва таврӑнатӑп.

— Мӗншӗн эсӗ яланах ӑшӑ ҫӗршывра пурӑнасшӑн мар? — тӗлӗннӗ каюра. — Мӗншӗн ҫулсерен пиншер ҫухрӑмран вӗҫсе килетӗн? Урусене те юн тухичченех амантса пӗтернӗ.

Хурчка та тытма пултарать сана. Мĕншĕн эсĕ çак тертсене куратăн? Мĕн илĕртет сана сивĕ çĕре?

— Тăван çĕршыв... — хуравланă карăш.

Василий Сухомлинский

Предложенисем туса çыр.

1) Автан		какалать
2) Хур		авăтать
3) Вăкăр		макăрать
4) Ача		мĕкĕрет

Предложенисенчен калав йĕркеле.

Симĕс курăк çĕкленет.
Хĕвел хĕртсе пăхать.
Юр ирĕлсе пĕтрĕ.
Çуркунне çитрĕ.

Иван Яковлевич Яковлев

Чăваш çырулăхне йĕркелесе яракан çын Иван Яковлевич Яковлев пулнă. Вăл чăваш ачисем валли букварь çырса кăларнă.

Унтанпа çĕр çул ытла иртрĕ ёнтĕ. Чăваш халăхĕ хăйĕн чаплă ывăлне манмасть.

ЯКОВЛЕВ БУКВАРĔНЧЕН

Чакак

Чакак çулла вăрманта пурăнать, юр çусан яла пырать. Çулла вăрманта вăл чĕпĕ кăларать; ялтан çăмарта вăрласа кайса чĕпписене тăрантарать. Хĕлле сивĕ пулсан йывăрлăх çине ларать те: «Чак-чакак, чак-чакак», — тесе чакаклать.

Кирлӗ сас паллисем ларт.

1) Асламӑшӗ . мах каласа парать.
2) Ван . кпа Мар . к тимлӗ итлеҫҫӗ.

Ҫуркунне

Ҫуркунне хӗвел хӗртсе пӑхать. Тулта ӑшӑ. Ҫил вӗрмест.

Ҫӳлте тӑрисем юрлаҫҫӗ. Юр ирӗле-ирӗле кӑшт анчах юлчӗ. Урамра шыв чӑл-чӑл-чӑл! юхса выртать.

Эпир ачасемпе хӑма татӑкӗсенчен пӗчӗк кимӗсем турӑмӑр. Хытӑрах юхакан пӗр шырлана ятӑмӑр. Хамӑр: «Камӑн иртет! Камӑн иртет!» — тесе кимӗсем хыҫҫӑн чупатпӑр.

Çапла чупса пынăçемĕн эпĕ хам умра мĕн пуррине те курман. Шыв лупашкине лап! кĕтĕм ӳкрĕм. Кĕпе-йĕм йĕп-йĕпе! Сивĕ, шăнтăм хам.

Кĕпе-йĕм улăштарас тесе эпĕ киле чупса кайрăм.

— Ăçта йĕпетрĕн? Епле йĕпетрĕн? — тĕпчеме пуçларĕ анне.

Эпĕ тӳррипе каласа патăм.

— Çук сана кĕпе! Кай, кăмака çине улăхса лар! Ӳлĕм умна-хыçна чипер пăхса çӳре! — терĕ аннем.

Шывăн турачĕ çук теççĕ.

Предложенисем йĕркелесе çыр.

1) Çитрĕ, çуркунне.
2) Хĕвел, хĕртсе, пăхать.
3) Ăшă, тулта.
4) Çурхи, шыв, хушшинче, урам, юхать.
5) Кимĕсем, эпир, турăмăр.
6) Хавăслă, çуркунне, вăхăт.

! Ваттисен сăмахĕсем.

Шывран типпĕн тухма çук.
Шыв теме те çĕмĕрĕ.
Вăйăран вăкăр тухать.

Чăваш халăх сăвăçи

Константин Васильевич Иванов — чăвашсен чаплă сăвăçи. Унăн «Нарспи» кĕнекине халăх юратса вулать. Ăна вырăсла, тутарла тата ытти чĕлхесене куçарнă.

К.В. Ивановăн пултарулăхĕ нумай енлĕ пулнă. Вăл ялти шкулта вĕреннĕ чухнех ӳкерме юратнă, сăвăсем çырнă.

Каярахпа Константин Иванов Чĕмпĕрти чăваш шкулĕнче вĕреннĕ, ĕçленĕ. Кунта вăл И.Я. Яковлева пулăшнă, чăвашла букварь валли ӳкерчĕксем тунă.

Кирлĕ сăмахсем хушса çыр.

1) Анюк ... ялĕнче пурăнать.	Шупашкар
2) Аппăшĕ ... хулинче вĕренет.	Кинчер
3) ... варринче утравсем пур.	Атăл

Сентти

Чипер ача Сентти пур,
Чупса ҫӳрет урамра.
Кӗвентине утланса
Ача вылять лашалла.
Аслӑ урам тӑршшӗпе
Чиксӗр тусан кӑларать,
Хура чикан пек хура
Каҫпа киле таврӑнать.
Чипер ача Сентти пур,
Чупса килет лашипе,
Хӑйӗн пӗчӗк чӗлхипе
Пакӑлтатать инкӗшпе.

Константин Иванов

Сыпӑксем хушса сӑмахсем ту.

Сӗ.., хӗ.., ав.., ар.., ал.., ме.., чӗ.. .

Чĕкеҫ

Чĕкеҫ, чĕкеҫ, чĕкеҫĕ,
Кунĕпе вĕҫсе ҫӳрет вăл,
Пĕртте канма пĕлмест вăл,
Шăна-пăван пуҫтарать,
Чĕпписене тăрантарать.

Константин Иванов

Предложенисене уйăрса ҫыр.

Ҫуркунне ҫитрĕ кайăксем ăшă енчен вĕҫсе килчĕҫ вĕсем васкаса йăва ҫавăраҫҫĕ.

Точкăсем вырăнне кирлĕ сăмахсем ларт.

Хăлат, кĕпшĕл, тăри — ... . Ҫĕмĕрт, йăмра, юман — ... . Ҫеҫпĕл, серте, пултран — ... .

Ҫăраҫҫисем: йывăҫсем, ӳсен-тăран, кайăксем.

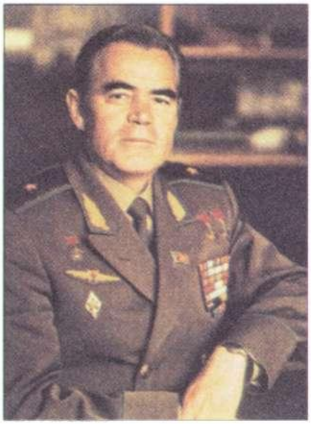

Виççĕмĕш космонавт

Андриян Григорьевич Николаев — виççĕмĕш лётчик-космонавт. Вăл Совет Союзĕн Геройĕ ятне икĕ хут илнĕ. Хăйĕн ытти космонавт тусĕсем пекех, Андриян — хăюллă çын.

Чăваш ачисемшĕн Андриян Николаев уйрăмах çывăх. Вăл пирĕн ентеш-çке!

Паттăр космонавтăн тăван ялĕ — Шуршăл.

Шуршăл хитре вырăнта вырнаçнă. Ял урамĕсем тирпейлĕ, ешĕл йăмраллă. Ял çумĕпех Çавал шывĕ юхса иртет.

Андриян Григорьевич вĕреннĕ Шуршăлти шкултa халĕ музей. Унта космонавт вĕреннĕ класс, вăл ларнă парта пур. Шуршăлти колхоз та космонавт ячĕпе хисепленет.

Юхма Мишши

Ҫӗнтерӳ кунӗ

Ҫур ӗмӗр ытла каялла пирӗн ҫӗршывӑн нумай хулипе ялӗ ҫиййӗн вӑрҫӑ кӗрлесе иртнӗ. Фашистла Германи халӑхсене чура тӑвасшӑн пулнӑ. Фашистсем тӗнчере «ҫӗнӗ йӗрке» тума шут тытнӑ.

Тӑвата ҫул пынӑ Тӑван ҫӗршывӑн аслӑ вӑрҫи. Вӑл ҫав тери хӑрушӑ та йывӑр пулнӑ. Нумай хулапа ял ишӗлнӗ, ҫунса кӗлленнӗ.

Вӑрҫӑра нумай ҫын аманса сусӑрланнӑ, вилнӗ. Вӑрҫа пула нумай вата-вӗтӗ, ача-пӑча тӑлӑха юлнӑ. Халӑх ҫав тери пысӑк хурлӑх, нуша тӳснӗ.

Ирӗклӗхшӗн кӗрешекен халӑхсем фашистсене ҫӗнтернӗ-ҫӗнтернех.

Тӑванла ытти халӑхсемпе танах чӑвашсем те вӑрҫӑра паттӑррӑн ҫапӑҫнӑ.

Ҫак хӑрушӑ вӑрҫӑра ҫӗнтернӗ ятпа ҫу уйӑхӗн 9-мӗшӗнче ҫулленех Ҫӗнтерӳ кунне паллӑ тӑваҫҫӗ.

Предложенисене уйӑрса ҫыр.

Тӑван ҫӗршывӑн аслӑ вӑрҫи тӑвата ҫул пынӑ вӑрҫӑра чӑвашсем те паттӑррӑн ҫапӑҫнӑ нумайӑшӗ киле таврӑнайман.

Чап монуменчĕ

Шупашкарта, Атăлăн çӳллĕ çыранĕнче, çамрăк парк ешерет. Ун варринче капмар палăк — Чап монуменчĕ. Ку палăка Тăван çĕршывăн аслă вăрçинче çĕнтернĕ ятпа лартнă.

Çу уйăхĕн 9-мĕшĕнче кунта çулленех халăх нумай пухăнать. Çынсем Çĕнтерӳ кунне уявлама таçтан-таçтан та килеççĕ.

Палăк умĕнче сӳнми вут — асăну вучĕ çунать. Çынсем палăк патне чечек кăшăлĕсем хураççĕ. Вĕсем вăрçăра вăхăтсăр вилнисене асăнса пуç таяççĕ.

? Сирĕн ялта вăрçăран килмен салтаксене асăнса лартнă палăк пур-и?
Вăрçăра пуç хунă паттăрсене асăнса эсир çав палăк патне чечексем хуратăр-и?

Пĕртăван паттăрсем

Муркаш районĕнчи Исетерккĕ ялĕнчи Татьяна Николаевнăпа Алексей Илларионович сакăр ывăл пăхса ӳстернĕ. Вĕсем саккăрăшĕ те Тăван çĕршывăн аслă вăрçине хутшăннă.

Иван вăрçăн пĕрремĕш кунĕнчех пуçне хунă. Шăллĕ вилнине пĕлсен Григорипе Александр хăйсен ирĕкĕпе фронта кайнă. Хĕрӳ çапăçура Григорин пурнăçĕ те татăлнă. Вилнĕ хыççăн ăна Совет Союзĕн Геройĕ ятне панă.

Егор пĕр çапăçура тăшман дзотне хăй ӳчĕпе хупланă. Павел та Тăван çĕршыва хӳтĕлесе вилнĕ. Фролпа Родион вăрçăра йывăр аманнă. Вĕсем те вăхăтсăр çĕре кĕнĕ. Александрпа Михаил та вăрçăра паттăр çапăçнă.

Сакăр паттăр ятне ял çыннисем яланах асра тытаççĕ. Ялти пĕр урама Алексеевсен ятне панă. Урам вĕçне паттăрсен амăшне асăнса палăк лартнă.

Çырса ил.

Пире вăрçă кирлĕ мар,
Миршĕн пурте кар тăрар!

! Ваттисен сăмахĕсем.

Ырă ят паттăра тарават.
Паттăрсем хыпарсăр çухалмаççĕ.

Тав туни

Пысăк Чул çырма тĕпĕнче нумай выртнă. Кам кăна иртсе çӳремен пуль кунтан — Чула асăрхаман.

— Эпĕ никама та кирлĕ мар çав, — пăшăрханнă вăл.

Чул умĕпе икĕ çын иртсе пынă. Пĕри Чула асăрханă та:

— Ку мана питĕ кирлĕ, ытла та лайăх Чулçке, — тенĕ.

Унтан вăл лаша кӳлсе аннă та Чула яла турттарса кайнă. Çĕнĕ пӳрт тунă çĕрте урам енчи кĕтесе хунă.

Чул халĕ сакăр кантăклă пысăк пӳрте йăтса ларать. Хăйне вырăн тупнăшăн питĕ савăнать вăл.

Пӳрт йывăр пулин те чăтать Чул. Хăйне час-часах мухтаса та илет: «Эпĕ пысăк пӳрте йăтса ларатăп. Мана шута хурса хисеплерĕç. Халĕ эпĕ усă кӳме пултаратăп. Телейлĕ Чул эпĕ».

Геннадий Мальцев

! **Ваттисен сăмахĕсем.**

Ĕçне кура мухтавĕ.
Этем тени ĕçĕпе паха.

Пӳлӗмре

Асатте канмашкӑн выртрӗ
Кӑнтӑрла кравать ҫине,
Кӑшт шӑпрах пулма вӑл ыйтрӗ —
Чартӑм пуканесене.

Калаҫаҫҫӗ ҫепӗҫ саслӑн,
Шавламаҫҫӗ вӗсем тек,
Кӗтесре кушак ӑнланнӑн
Мӑрлатать пӗр сассӑр пек.

Эп хуллен юмах пуҫларӑм,
Ман тавра пуканесем...
Асаттеҫӗм, кан пӗр ҫаврӑм,
Шӑппӑн калӑп юмахсем.

Александр Ильин

Сывӑх пӗлтерӗшлӗ сӑмахсем туп.

пӗчӗк	лайӑх	тӗттӗм	инҫе
аякра	тӗксӗм	аван	вӗтӗ

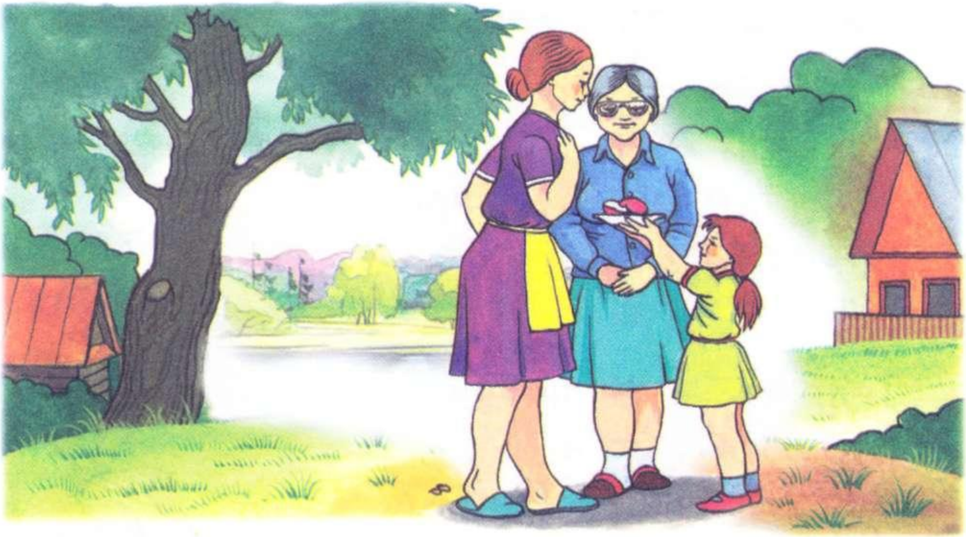

Пĕрремĕш пан улми

Алёна пӳрт умне икĕ улмуççи лартрĕ. Пĕрине — амăшĕ, теприне — асламăшĕ ячĕпе.

Пĕр çул шăварчĕ улмуççисене хĕр ача, икĕ çул... Виççĕмĕш çулхине амăшĕн улмуççийĕ çинче пĕртен-пĕр чечек çурăлчĕ. Унтан пĕртен-пĕр пан улми тĕвĕленчĕ, кĕçех пиççе çитрĕ.

Алёна амăшĕн улмуççийĕ çинчи пан улмине татса илчĕ. Ăна çурмаран касса пĕчĕк турилкке çине хучĕ.

— Анне, асанне, — терĕ вăл, — пан улми çиййĕр, вăл сирĕн улмуççи çинче çитĕннĕ. Пан улмийĕ тутлă пултăр.

Василий Сухомлинский

Хама çеç, тен, хăналас...

Тупрăм висĕ çĕр çырли.
Чухлăр:
татрăм кам валли?
Пĕрне парас Кирлене,
Чунтан савнă пиччене.

Теприне — Кулинене,
Кӳршĕ ял хĕр ачине.
Виççĕмĕшне — Марука,
Хамăн пĕчĕк йăмăка.

Чим-ха, кун пек пайласан
Кӳренмест-ши шăллăм ман?
Пăшăрханмĕç-ши атте
Тата вата асатте?

Урăхла, тен, шухăшлас —
Хама кăна хăналас...

Петĕр Çăлкуç

Çывăх пĕлтерĕшлĕ сăмахсене туп:

ăшă	шăрăх	пысăк
сулхăн	сарлака	хăвăртрах
анлă	ерипен	капмар
хуллен	сивĕ	часах

Хăйсемех

Пĕррехинче Мишук амăшĕ киле таврăнсан шалт тĕлĕннĕ.

— Мишук, велосипед урапине епле аркатрăн?

— Анне, вăл хăех арканчĕ.

— Кĕпӳ тата мĕншĕн çурăк сан?

— Аннеçĕм, вăл хăех çурăлчĕ.

— Хăрах пушмаку ăçта тата? Çухатрăн-им?

— Вăл хăех таçта çухалнă.

— Вĕсене кăштах вĕрентсе илер пуль, — тенĕ амăшĕ ывăлне итленĕ хыççăн.

— Мĕнле?

— Питĕ ансат, — хуравланă амăшĕ. — Акă мĕнле. Енчен те вĕсем хăйсемех çĕмĕрĕлме,

çурăлма, çухалма пĕлеççĕ пулсан халĕ хăйсемех тӳрленччĕр, çĕленччĕр, тупăнччăр. Эпир вара санпа, Мишук, пĕр шухăшсăр кĕтсе ларăпăр.

Мишук çĕтĕк кĕпипех çĕмĕрĕлнĕ велосипечĕ çумне ларнă та шухăша кайнă.

Евгений Пермяк

? Мишук мĕншĕн шухăша кайнă?
Амăшĕ мĕн каласшăн пулнă?

Натали кĕпе тĕрлет

Натали кĕпе тĕрлет.
Кам валли
Çав тери хитрелетет
Натали?
Тап-таса юр евĕрлĕ
Шур пире
Хĕрлĕ, симĕс çиппеле
Вăл тирет.
Сарăпа сенкер хушать
Тĕлĕпе.
Ку хĕвел пек курăнать,
Пĕлĕт пек.

Петĕр Хусанкай

Кулине

— Ăçтан тупнă Кулине
Килĕшӳллĕ куллине?
— Ирхи хĕвел куллине
Илнĕ пулĕ хăй çине.
— Ăçтан тупнă Кулине
Савăнăçлă кăмăлне?
— Ирхи кайăк сассине
Илнĕ пулĕ хăй чунне.
— Ăçтан тупнă Кулине
Яланхи тирпейлĕхне?
— Ашшĕ-амăш ĕçлĕхне
Илнĕ пулĕ хăй чунне.

Николай Ытарай

Предложенисен вĕçне суйла.

Хĕвел пăхрĕ те Кулине ирхине тăчĕ те Шăнкăрав шăнкăртатрĕ те	урок пуçланчĕ çанталăк ăшăтса ячĕ çăвăнчĕ, тумланчĕ

Тивĕçлĕ сăмахсене çыхăнтар.

ăшă	ача	чĕвĕлти	Кулине
савăнăçлă	кăмăл	тирпейлĕ	хĕвел
хаваслă	тутăр	çутă	чĕкеç

Килнĕ чухне илĕпĕр

Ленăпа асламăшĕ кӳршĕ яла каяççĕ. Асламăшĕ йăтнă çĕклем самаях пысăк. Темиçе хутчен те канса илчĕç вĕсем. Асламăшне тем пекех пулăшĕччĕ Лена, анчах пĕчĕк-çке-ха вăл. Çĕклеме йăтса пăхрĕ те вырăнтан та хускатаймарĕ. Пурпĕрех асламăшне пулăшмалли мел шыраса тупрĕ хĕр ача.

— Асанне, атя ку япаласене çул çине ларт-са хăваратпăр. Таврăннă чухне илĕпĕр, — хĕпĕртесе пĕлтерчĕ вăл.

Юлия Силэм

Предложенисене уйăрса çыр.

Манăн пĕчĕк йăмăк пур вăл маттур хĕр ача ватă асаннене пулăшать.

Сăпка юрри

Упа кĕчĕ шăтăкне,
— Çывăр, — терĕ çурине.
Тилĕ кĕчĕ йăвине,
Çывăратрĕ пепкине.

Эс те, шăллăм (йăмăк), кусна хуп,
Кусна хуп, кусна хуп...

Петĕр Эйзин

Сехет

Шăк-шак! Шăк-шак!
Ерипен шаккать сехет.
Шăк-шак! Шăк-шак!
Вăл куса хупма сĕнет:
— Лăпкă çывăр ăшăнса,
Тĕлĕкре те савăнса.
Шăк-шак!

? Санăн пĕчĕк йăмăку е шăллу пур-и?
Вăл мĕн ятлă?
Эсĕ ăна пăхатăн-и?

Çырса ил. Кирлĕ çĕрте çемçелĕх палли ларт.

Гал.ăн пĕчĕк шăллĕ пур.
Галя ăна питĕ юратат. .
Вăл унпа вылят. .

Кумалякпа туслашни

Кумаляк вӑл — кӑткӑ. Пирӗн пӳрт ҫумӗнче пахчара пурӑнать. Виҫӗм кун урана шӑрпӑк кӗртсе ятӑм та пусма вӗҫӗнче ҫапла шӑрпӑк кӑларса ларатӑп. Пӑхатӑп: картлашка хӑми тӑрӑх Кумаляк чупать. Эпӗ ӑна тӳрех пӗлтӗм Кумалякне. Ма Кумаляк-и? Темме. Таҫта илтнӗ эпӗ вӑл сӑмаха, тем тени вӑл — пӗлместӗп. Хам пуҫ ӑссӗн ҫак кӑткӑ пуль терӗм. Чӑнах та ҫавӑ пулнӑ. «Кумаляк», — тесе чӗнтӗм те, чарӑнса ман ҫине кӑн-н! пӑхрӗ. Кайран каласса кайрӑмӑр вара. Вӑл мана хӑй ҫинчен каласа парать, эпӗ — хам ҫинчен.

Кумаляксен килӗ питӗ пысӑк. Кӑткӑсем нумайӑн пурӑнаҫҫӗ. Эпӗ курнӑ вӗсене: эх, чупаҫҫӗ. Тем пысӑкӑш япаласене сӗтӗреҫҫӗ.

Кумаляк вӑл манашкал ача та, унпа выляма никам та ерҫмест, ҫитӗннисем хӑйсемпе

 ертмеҫҫӗ. Ҫавӑнпа та малтанхи хут курсанах

манран пĕр чĕптĕм те хăрамарĕ вăл. Ура туни тăрăх чупса хăпарчĕ те чĕркуççи çине ларчĕ.

Ним те çыртмасть. Кăткăсем вĕсем хăйсен кил-çуртне аркатма тытăнсан кăна питĕ хытă тарăхса каяççĕ, вара çыртаççĕ.

Тарăхмасăр. Эпĕ хам та ĕнер лаç çумĕнче пӳрт турăм. Кукăль пĕçерме тесе тăм илме кайрăм çеç, Макçăм Вани ман пӳрте йăлт тустарса тăкнă. Кайран пахча алăкĕ айĕнчен пăхса кулать манран. Хăйĕн хырăмĕ çара тусан. Пиччĕшĕ пур та, çӳрет иртĕхсе.

Манăн кăна Кумаляксăр пуçне урăх никам та çук. Анне хулана кайнă. Паян, ыран, тепĕр кун пулсан тин килет. Кĕтетĕп, кĕтетĕп. Атте каçалапа килет-ха, анчах ывăнса таврăнать те — манпа вылямасть. Пĕтĕм ĕмĕр çак Кумалякпа вылясах иртсе каять ĕнтĕ.

Хĕвел ансан Кумаляк çывăрмаваскать. Тĕттĕмленсен вĕсем пӳрт алăкне чăнкăр-чăнкăр питĕрсе лартаççĕ тет те кĕртмеççĕ тет.

Петĕр Яккусен

Çывăх пĕлтерĕшлĕ сăмахсене туп.

пĕчĕк	васкать
шултра	вĕтĕ
хыпаланать	пысăк

Килсӗрскерсем

...Пӗррехинче автобусран икӗ йытӑ ҫавӑтнӑ ҫын анса юлнӑ. Вӑл йыттисене юпа ҫумне лартса хӑварнӑ та хӑй тепӗр автобуспа ларса кайнӑ.

Йыттисем питӗ хитрескерсем пулнӑ. Иккӗшӗн те сӑмсисем шӗвӗр, хӑлхисем чӑнк.

Автобуссем пӗрин хыҫҫӑн тепри ирте-ирте кайнӑ. Йытӑсем хуҫи таврӑнасса кӗтнӗ. Хуҫи вара таврӑнман та таврӑнман.

Йытӑсене ҫынсем хӑваланӑ. Анчах вӗсем ҫав вырӑнтан ниҫта та кайман.

Ҫав вырӑна тепӗр килсӗр йытӑ пырса тухнӑ. Вӑл, йӑм хураскер, мӗскӗн йытӑсем умӗпе унталла-кунталла мӑнаҫлӑн утса иртнӗ. Йӗрӗнчӗклӗн асфальта кайри урипе чӑрмаласа илнӗ те юнашар ларакан юпана йӗпетнӗ.

Чӗтрекен йытӑсем пӗр-пӗрин ҫумне тӗршӗннӗ.

— Эй, эсир мӗн тӑватӑр кунта? — хаяррӑн ыйтнӑ хура йытӑ.

— Кӗтетпӗр, — аран-аран сӑмах хушнӑ лешсем.

— Кама кӗтетӗр?

— Хуҫана.

— Ăҫта вара вăл?
— Вăл часах таврăнать.
— Айвансем, — тенĕ хура йытă...

Константин Сергиенко ҫырнинчен

? Малалла мĕн пулнă-ши? Калав вĕҫне шутласа туп.
Йытăсене ӳкер. Сан шутупа, вĕсем мĕнлерехскерсем? Сăнла.

Улине тĕлĕнет

Пĕррехинче пиллĕкри Улине ашшĕпе пĕрле вырăс ялне кайнă. Урамра пĕчĕк ачасем вылянă, хĕрсе кайса тем ҫинчен калаҫнă.

Улине шалт тĕлĕннĕ.

— Атте, пăх-ха, хăйсем пĕчĕк ҫеҫ, вырăсла лайăх пĕлеҫҫĕ. Манăн та вĕренесчĕ.

Инҫех те мар ĕне ферми пулнă.

Улине ĕнесем макăрнине илтнĕ те:

— Ĕнисем чăвашла макăраҫҫĕ тата, — тенĕ.

Матвей Сакмаров

? Кӳршĕ ял ачисем мĕншĕн вырăсла аван калаҫаҫҫĕ?
Ĕнисем мĕнле макăраҫҫĕ?

Сывлăм шывĕ

Улăхра пин тĕрлĕ çăлтăр
Мерчен евĕр йăлкăшать.
Чĕлтĕр-чĕлтĕр, йăлтăр-йăлтăр
Сывлăм шывĕ ялтăрать.

Сывлăм шывĕ питĕ капăр,
Йывăçсем те тап-таса.
Чечеке те, курăка та
Вăл ирех каять çуса.

Василий Эктел

Уçланкăра

Епле аван çулла вăрманта! Сывлăш уçă.

Акă уçланкă. Кунта темĕн тĕрлĕ чечек те ӳсет. Уçланкăн пĕр вĕçĕнче йăрăс пӳллĕ хырсем кармашаççĕ. Тепĕр вĕçĕнче шурă хурăнсем ӳсеççĕ. Юнашарах — шапăлти ăвăссем.

Вăрманта куккук авăтни, кайăксем шĕнкĕлтетни илтĕнет.

Çемен Элкер

Точкăсем вырăнне кирлĕ сăмахсем ларт.

Хутăш вăрманта ... хурăнсем, ... хырсем, ... ăвăссем ӳсеççĕ. Кунтах ... юман та пур. Йывăçсем айĕнче ... курăк ӳсет.

Ăшă çумăр

Тĕксĕм пĕлĕт хăпарать
Ешĕл йăлăмран...
Шăпăр-шăпăр шăварать
Çĕр питне, куран.

Шăркаланнă ыраша
Сарă тĕс кĕрет.
Инçетре вылять ăрша,
Йăл та йăл çиçет.

Çĕн вăй-халлăн ешерет
Ытарми тĕнче.
Ăшă çумăр... хĕпĕртет
Пурте çĕр çинче.

Владимир Ямаш

Тупсăмне туп.

Мана çынсем кĕтеççĕ,
Эп килнине курсанах
Пурте тарса пĕтеççĕ.

Тивĕçлĕ сăмахсене çыхăнтар. Çырса ил.

ăшă	йăлăм	тĕксĕм	тĕнче
сарă	çумăр	ытарми	пĕлĕт
ешĕл	ыраш	аслă	çанталăк

Мăр-мăр кушак мĕнрен
тĕлĕннĕ

Пĕр асаннен ватăран та ватă Мурчик ятлă кушак аçи пур. Вăл яланах пӳрт çумĕнче хĕртĕнсе выртать. Куçне хĕссе, пуçне урисем çине хурса çывăрать. Кансĕрлекен шăнасене кăна хӳрипе хăвалать.

Кил картинче пĕр чăх чĕппи çӳрет. Вăл амăшне çухатнă та халь шимплетсе ăна чĕнет. Кушак аçине курсан чăх чĕппи тăп чарăнчĕ. Вăл шăппăн Мурчик патне çывхарчĕ, унтан куçне хупса ун çумне сĕртĕнчĕ. Кушак çумĕнче ăшă та лайăх.

Мурчик хăй çумне такам выртнине туйрĕ. Куçне уçсан вăл чăх чĕппине курах кайрĕ. «Ытла та хăюллă ку чăх чĕппи», — тĕлĕнчĕ кушак. Мурчик ун çине пăхса илчĕ, ăна хĕрхенчĕ: ытла та имшер-ха вăл, ăшăнтăрах.

Василий Сухомлинский

Ыйтусем тăрăх каласа пар.

Сирĕн кушак пур-и?
Вăл мĕн ятлă?
Сирĕн кушак мĕнлескер?
Вăл мĕн юрататть?

? Шутла. Эсĕ калава мĕнле анлăлатнă пулăттăн?
Калава мĕнле ят пама пулать?

Митя йытă ҫури тупнă. Вăл ăна киле илсе кайнă. Улай ят панă.
Улай халĕ пысăк йытă. Вăл кил сыхлать.

Пурăш

Пирĕн вăрмансенче пурăш текен тискер кайăксем те курăнкалаҫҫĕ.

Пурăш вăтам йытă пек, анчах та лутра туналлă, сарлака ҫурăмлă, тăлпас. Ăна ҫапăҫура сайра йытă кăна ҫĕнтерме пултарать. Хăй питĕ вăйлă пулсан та пурăш чăркăш чĕр чун мар.

Пурăш ҫапăҫма юратмасть, часрах шăтăка тарса кĕме тăрăшать. Хăй ҫине кĕтмен ҫĕртен тапăнсан е амантсан ҫеҫ вăл пĕр кĕтӳ йытăпа та кĕрешет. Пурăш шăлĕ тивсенех йытăсем аяккалла сиксе ӳкеҫҫĕ. Ирĕке юлнă кайăк вара лăпчăнса, чăшлатса шăтăкĕ патне ҫитет те унта чăмать.

Пурăш — пыран кайăк. Вăл хурт-кăпшанка та, ăмансене те, шăшисемпе шапасене те, ӳсен-тăран тымарне те пĕр пекех кăмăллать.

Пурăш — çĕрлехи кайăк. Вăл йăвинчен кăнтăрла пит тухса çӳремест. Пурнăçне ытларах çĕр шăтăкĕнче ирттерет.

Хветĕр Уяр

Текстпа усă курса ыйтусене хуравла.

Пурăш ăçта пурăнать?
Вăл мĕнле чĕр чун?
Унăн кăмăлĕ еплерех?
Пурăш мĕнпе тăранса пурăнать?

Улашка

Çурла уйăх — мăйраки,
Шурă йăрăм — ик айкки.
Шурă çăлтăр —
çамкинче,
Шурă атă — уринче.

Ку вăл — пирĕн Улашка.
Урăх пур-ши унашкал
Ырă та маттур ĕне?
Вăл парать çăвне, сĕтне,
Тиркемест вăл апатне —
Ухлĕмне, йыт пыршине.

Асхаль Ахметкужин

Упа

Эпĕ упа-утаман,
Ик урапа утакан,
Пур кайăкран хытăрах
Мĕкĕрттерсе улакан.

Çăва тухсан вăрманта
Вĕллесене ватакан,
Тутлă пылне çиекен,
Ĕнесене тытакан.

Николай Шелепи

? Упа çинчен эсĕ тата мĕнле сăвă пĕлетĕн? Ытти чĕр чунсем çинчен сăвăсем пĕлетĕн-и?

Предложенисене урăхлатса çыр.

Тĕслĕх. Упа пыл юрататъ. — Упасем пыл юратаççĕ.

Мулкач йăва çавăрмасть. Вăл ирĕке юрататъ. Çавăнпа унăн çăмĕ яланах таса.

! **Ваттисен сăмахĕсем.**

Нумай та пĕтет, сахал та çитет, туслă пуріннине мĕн çитет.
Кăмăла кура кăмăл.

Асамлă тӳпем

Йăрă калтасем вăтă юман тымарĕсем хушшинче унталла-кунталла чупнă, пикенсех тем ҫинчен каласнă. Вĕсем пĕр-пĕрне питĕ аван ăнланнă — ара, калтасен чĕлхипе пупленĕ.

— Итле-ха, итле, мĕнлерех кĕрлет Асамлă тӳпем ăшĕнче, — тенĕ пĕри. — Ҫак шăвшава пула икĕ ҫĕр куҫ хупаймастăп. Шăл ыратсан та кун пек нушаланман пуль.

— Темскер пулса иртет унта, теме пит хатĕрленеҫҫĕ, — тенĕ тепри. — Ҫĕрле тӳпеме тăвата ҫулăм юпа ҫине ҫĕклеҫҫĕ те, вăл вара автансем пĕрремĕш хут авăтиччченех ҫавăн пек тăрать. Усăлтараҫҫĕ-ши ĕнтĕ... Вăрман пикисем ҫĕнĕ ташă вĕренеҫҫĕ-ши...

— Ҫапла, ҫапла, — сăмах хушнă виҫҫĕмĕшĕ. — Эпĕ ĕнер пĕлĕш ăманпа калаҫрăм. Вăл шăпах Асамлă тӳпем айĕнчен тухнăччĕ. Ăман кунĕн-ҫĕрĕн ҫĕр айĕнче ҫӳрет. Курасса ним те курмасть. Анчах вăрттăн итлеме тесен... Ăна ҫитекенĕ ҫук. Тӳпемре пĕтĕм кĕмĕл савăт-сапана тасатса ҫутатнă, уйăх ҫутинче типĕтнĕ иккен.

Мĕне пит хатĕрленеҫҫĕ-ши?

Ханс Кристиан Андерсен ҫырнинчен

? Асамлӑ тӳпемре камсем пурӑнаҫҫӗ-ши? Сан шутупа, вӗсем мӗне пит хатӗрленеҫҫӗ?

Шутласа пӑх. Мӗнле хӑнасем пуҫтарӑнаҫҫӗ-ши Асамлӑ тӳпеме? Каласа пар. Хӑнасене ӳкерсе кӑтартма тӑрӑш.

Ай, пакша!

Вӑрманта кӑмпа пухса ҫӳретӗп. Ҫур кун ҫӳресе те ҫур карҫинкка ҫеҫ пухӑнчӗ. Мӗн тӑвӑн, ун пекки те пулать.

Ватӑ юман тункати ҫине лартӑм. Карҫинкка юнашар. Кӑмпа сахаллишӗн кӑмӑлсӑртан тек-текех карҫинкканa пӑхса илетӗп.

Сасартӑк шартах сиксе илтӗм. Хулпуҫҫи ҫине темӗн ӳкрӗ. Ҫемҫешке япала мӑй ҫумне сӗртӗнчӗ.

Пуҫа майӗпен пӑрса пӑхрӑм. Пакша!.. Манӑн ӗнсе ҫумне пакша йӑпшӑннӑ!..

Пӗр самант ҫухалса кайрӑм. Мӗн тӑвас? Алӑ ҫӗклес — аяккалла тапса сикӗ. Пуҫа пӑрма та шикленетӗп. Вӑт пулать тӗлӗнтермӗш! Кун пеккине курманччӗ.

Унччен те пулмарӗ, ҫывӑхри юман айккипе тӑсмакрах чӗр чун чупса иртрӗ. Пакша

çакна асăрхасан ман ёнсе çумне лăпчăнсах ларчĕ.

— Сăсар, — терĕм эпĕ сасăпах, — авă камран хăраса сехрӳ хăпнă иккен!..

Пакша пăш-пăш сывланинчен вăл çав тери шикленнине çийĕнчех тавçăрса илтĕм. Сасартăк хăраса ӳкнипе вăл ман çумра хӳтлĕх тупнă иккен.

— Ай, пакша! Эсĕ тепĕр чухне çынран та шикленместĕн-мĕн!

Эпĕ хулпуççи çинчи пакшана алла илесшĕн пултăм.

Пакша туртăшса илчĕ, çĕре сиксе анчĕ. Иккĕ-виççĕ сиксе илчĕ те юман çине улăхса кайрĕ. Унтан хыр йывăççи çине... Кĕçех куçран çухалчĕ.

— Ай, пакша!

Григорий Луч

Чĕр чунсене сăнлакан тивĕçлĕ сăмахсене çыхăнтар.

Упа	пĕчĕк, йăрă, йĕплĕ
Чĕрĕп	вăйлă, çăмламас, чапрас ура
Мулкач	çивĕч, хĕрлĕ, кăпăшка
Пакша	шурă, хăлхамас, хăравçă
Тилĕ	хĕрлĕ, чее, йăрă

ХАЛĂХ СĂМАХЛĂХĔНЧЕН

Шăши ăçта?

— Шăши ăçта?
— Шăтăкра.
— Шăтăкĕ ăçта?
— Шыв тулнă.
— Шывĕ ăçта?
— Вăкăр ĕçсе янă.
— Вăкăрĕ ăçта?
— Кĕтӳре.
— Кĕтĕвĕ ăçта?
— Улăхра.
— Улăхĕ ăçта?
— Йăлăмра.

Мулкач

Лапка-лапка юр çăвать,
Мулкач сикет, йĕр тăвать.

Точкăсем вырăнне кирлĕ сыпăксем лартса çырса ил.

Кĕтӳ улăх.. çӳрет. Кĕтӳ.. ĕнесемпе пăрусем, сурăхсемпе качакасем пур. Кĕтĕве кĕтӳ.. пăхать.

Пӳрне юмахӗ

— Атьӑр кӑвас хурар! — тет пуҫ пӳрне.
— Ҫӑнӑх ҫук, — тет шӗвӗр пӳрне.
— Кивҫен илер! — тет вӑта пӳрне.
— Илсен парасси! — тет ятсӑр пӳрне.
— Ҫиес те тарас! — тет кача пӳрне.

Предложенисем йӗркеле.

Нина	карап	савалать
Шура	кӗнеке	ӳкерет
Рома	хӑма	вулать

Куракпа чӗпписем

Курак калать тет:

— Ах, чӗппӗмсем хура пулсан та хамӑнах.

Ҫерҫи

Ҫерҫи шыва кӗрсе тухсан тӑмаланнӑ та хӑй мӗлки ҫине пӑхса:

— Ах анчах, ҫут тӗнчере манран пысӑк кайӑк пур-ши? — тесе тӗлӗнет тет.

Вӑрӑм туна

Вӑрӑм туна шӑрӑх ҫанталӑкра мухтанать:

— Вӑрмантан уя тухса вӗҫӗттӗм те — пӗр пӑт ҫӑвӑм шӑранасран хӑратӑп, — тет.

Çĕвĕç

Пурăннă тет авал пĕр ялта Йăван мучипе карчăкĕ. Вĕсен виçĕ хĕр ӳснĕ тет. Виççĕшĕ те сăнĕпе питĕ чипер пулнă, анчах пĕри те ĕçлеме юратман.

Пĕррехинче çаксем аслă хĕрĕ валли кĕрĕк çĕлетме çĕвĕçе кĕртнĕ. Тепĕр кунне ирпе аслă хĕрĕ урай шăлчĕ тет те çӳппине кĕтесе пухса хучĕ тет. Кăнтăрла вăталăх хĕрĕ урай шăлчĕ тет. Çӳппине амăшĕ тухса тăкасса шанса вăл та кĕтесех тултарчĕ тет. Каçхине кĕçĕн хĕрĕ те çӳппе каллех çавăнтах купаларĕ тет.

Çакна кĕрĕк çĕлекен çĕвĕç сăнаса ларчĕ тет. Каçхине аслă хĕрĕ апат пĕçернĕ чух тăвар

 яма тăчĕ тет. Хайхи çĕвĕç унран пĕр ывăç

тăвар ыйтса илчĕ тет те кĕтесри çӳп купи çине сапма тапратрĕ тет.

— Мĕншĕн çӳп çине тăвар сапатăн? — ыйтрĕ тет хĕр çĕвĕçрен хытă тĕлĕнсе.

— Тăварламасан çĕрет вăл! — хуравларĕ тет çĕвĕç кулса.

Виçĕ хĕр вăтаннипе хăмач пекех хĕрелсе кайрĕç тет. Сиксе тăчĕç те кĕтесри çӳппе çĕр хутах тасатрĕç тет. Çавăнтан кайран виç кунта пĕрре урай çума тытăнчĕç тет.

? Кил хуçисен хĕрĕсем урай шăлсан çӳппе ăçта купаланă?
Çĕвĕç çӳп купи çине мĕншĕн тăвар сапнă?
Йăван мучипе карчăкĕн хĕрĕсем çинчен мĕн калама пулать?
Çĕвĕç, сан шутпа, мĕнлерех çын? Мĕншĕн çапла шутлатăн?

Тупсăмне туп.

Хурăн тăрри хумханать, хура халăх пуçтарăнать.

(Урай шăлни.)

Ваттисен сăмахĕсене вĕçле.

Ĕç апат ыйтмасть, вăл хăй ... .
Ĕçчен çынран ĕç ... .

Икĕ шапа

(Испан халăх юмахĕ)

Икĕ шапа ăнсăртран хăйма чӳлмекне кĕрсе ӳкнĕ. Вĕсенчен пĕри çемçешкерех те шиклĕрех пулнă. Вăл кăштах ишкеленĕ те çапла каланă:

— Манран пурпĕрех ишсе тухасси пулмасть. Мĕскер пустуй тапаçланас? Путас та вилес!

Путнă вара вăл.

— Çук, — тенĕ тепри, — путма эпĕ кирек хăçан та ĕлкĕрĕп-ха. Ишем пĕтĕм вăй пĕтсе çитиччен...

Нумай иртнĕ-и вăхăт, сахал-и. Мĕн ку? Шапа хăй айĕнче хăйма мар, темĕнле хытă япала

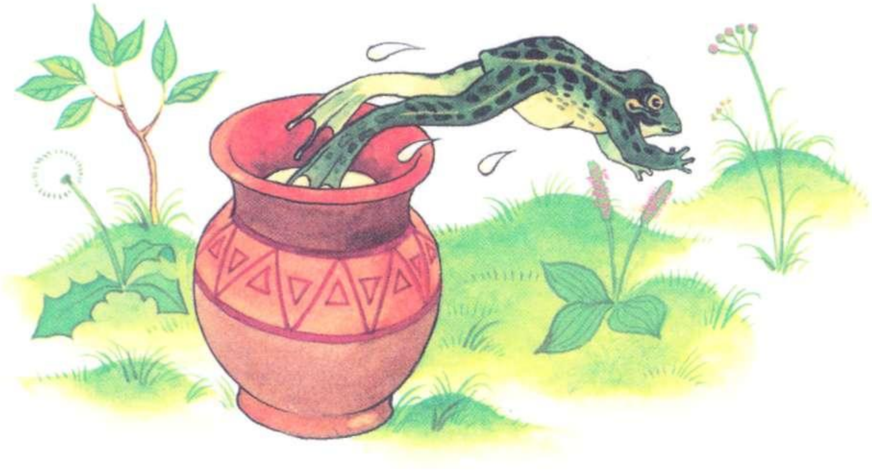

пуррине туйнӑ. Пӑхнӑ та хӑй ҫу чӑмӑркки ҫинче ларнине курах кайнӑ.

Ише-ише шапа хӑех ҫу ӳкернӗ иккен! Ҫакӑ ҫӑлса хӑварнӑ та ӑна.

? Пурнӑҫра хӑш шапи пек пулма тӑрӑшмалла? Мӗншӗн?

Предложенисем йӗркелесе ҫыр.

1) Павлуш, вулать, юмах.
2) Шура, кӑмпана, кайнӑ, Машӑпа.
3) парать, Нина, апат, чӑхсене.

Ваттисен сӑмахӗсем йӗркеле.

Авӑртсан-авӑртсан	ӑста пулнӑ
Шӑтӑка лекме ҫӑмӑл, ...	ҫӑнӑх пулать
Ӳркенмен	тухма йывӑр

Учебное издание

Артемьева Тамара Васильевна
Волков Михаил Константинович
Сергеев Леонид Павлович

ЧĂВАШ БУКВАРĔ

ЧУВАШСКИЙ БУКВАРЬ

Под общей редакцией кандидата
педагогических наук **М.К. Волкова**

Учебное пособие для 1 класса
общеобразовательных организаций

Редакторы *Р.И. Крысина, А.Г. Владимирова*
Художники *И.В. Алексеев, М.Ю. Николаев,*
П.Н. Сергеев, В.А. Смирнов
Художественный редактор *И.Е. Калентьева*
Технический редактор *Л.К. Егорова*
Корректоры *Е.П. Казакова, Н.Г. Герасимова*
Компьютерная верстка *Е.В. Ивановой, М.В. Филипповой*

Общероссийский классификатор продукции ОК 005-93 — 95 6600. Подписано к печати 14.07.15. Формат 70x90 1/16. Бумага офсетная. Гарнитура Букварная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 10,53+0,29 форз. Тираж 3000 экз. Заказ № К-3933. Изд. № 72.

ГУП Чувашской Республики «Чувашское книжное издательство»
Мининформполитики Чувашии, 428019, Чебоксары, пр. И. Яковлева, 13.
www.chuvbook.ru, e-mail: chuvbook@mail.ru, chuvbook@cap.ru
Тел./факс (8352) 28-85-51.
Отпечатано в АО «ИПК «Чувашия», 428019, Чебоксары, пр. И. Яковлева, 13.

Аа *Аа* Ӑӑ *Ӑӑ* Бб *Бб* В

Ёё *Ёё* Ӗӗ *Ӗӗ* Жж *Жж*

Лл *Лл* Мм *Мм* Нн *Нн* О

Ҫҫ *Ҫҫ* Тт *Тт* Уу *Уу* Ӳӳ

Чч *Чч* Шш *Шш* Щщ *Щщ* ъ *ъ*

в *Вв* Гг *Гг* Дд *Дд* Ее *Ее*

Зз *Зз* Ии *Ии* Йй *Йй* Кк *Кк*

о *Оо* Пп *Пп* Рр *Рр* Сс *Сс*

Ўў Фф *Фф* Хх *Хх* Цц *Цц*

ы *ы* ь *ь* Ээ *Ээ* Юю *Юю* Яя *Яя*

Чăваш
кĕнеке
издательстви

ISBN 978-5-7670-2389-9